

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

1 APRIL 1970
55e JAARGANG
No. 2740

Limiet

Ons land waar geen mijlpaal ongemerkt pleegt te passeren, krijgt er deze maand weer een bij. In april zal het inwonertal de dertien miljoen bereiken. Zou het ongeluksgetal ook het eraan toebedachte effect hebben als er zes nullen achter staan? Hoe dan ook, reden om de vlag uit te steken is er niet.

Het jongste *Maandschrift* van het Centraal Bureau voor de Statistiek (maart 1970) analyseert uitvoerig de miljoenen-geschiedenis van ons land. De opeenvolgende miljoenen worden in een steeds korter tijdsbestek gerealiseerd, hetgeen min of meer vanzelf spreekt indien men beseft dat zij ten opzichte van de eerder bereikte miljoenen procentueel een steeds kleinere aanwas betekenen. Van twee naar drie miljoen bijvoorbeeld duurde ca. 50 jaar (1795-1844), van twaalf naar dertien miljoen 6 jaar en 5 maanden. Enigszins hoopvol stemt het feit dat de etappe van elf naar twaalf miljoen eveneens zes jaar en vijf maanden vergde. Dit houdt in dat de groei procentueel de laatste jaren iets terugloopt. Duidelijk blijkt dit uit het geboorte-overschot, dat in de loop van de naoorlogse jaren langzaam maar zeker is gedaald. In de fase van twaalf naar dertien miljoen bedroeg het gemiddeld per jaar 11,4 per 1.000 inwoners. Het getal der levendgeborenen liep nog sneller terug, maar deze daling werd voor een belangrijk deel gecompenseerd door die van het sterftecijfer. Als gevolg hiervan gaf het saldo, het geboorte-overschot, een geringere daling te zien. Opvallend mag echter heten dat het sterftecijfer de laatste jaren weer een geringe tendens tot stijging te zien geeft. Demografisch gezien een „hoopvol” teken.

Voor het bereiken van het dertiende miljoen heeft de buitenlandse migratie (gastarbeiders!) een belangrijke rol

gespeeld. Ruim 77.000 personen bedroeg het migratie-overschot in de periode oktober 1963-maart 1970, het hoogste na de oorlog. Bij afwezigheid van dit overschot zou de dertien miljoen, naar het CBS ons voorreken, eerst aan het einde van 1970 worden bereikt.

Terecht vestigt het CBS de aandacht op de gevolgen van de demografische-ontwikkeling (ca. 18 miljoen Nederlanders in het jaar 2000) voor de ruimtelijke ordening. Waar moge dan zijn dat niet de absolute aantallen, doch het tempo van de toename de omvang van de problemen bepaalt en dat dit tempo terugloopt, even waar is het dat in een toch reeds vol land het juist die marges zijn welke klemmen. De limiet kan hier nooit oneindig zijn. Men zou zich kunnen afvragen of die limiet zelfs al niet beneden die geschatte 18 miljoen in 2000 zou dienen te liggen.

Daartoe is een bevolkingspolitiek noodzakelijk. De meeste partijen plegen hierover, in schril en weinig consequent contrast met hun doorgaans ernstige en gemeende bezorgdheid jegens de problematiek van de ruimtelijke ordening, opmerkelijk vrijblijvend te spreken. In verkiezingstijd blijkt het zelfs nog een precair onderwerp te zijn.

Wat zou zo'n bevolkingspolitiek kunnen inhouden behalve het propageren en ruimër verspreiden van middelen om het geboortecijfer nog verder terug te dringen? Een duidelijke en harde, cijfermatige voorlichting bijvoorbeeld over de demografische gevolgen van voortdurende van de huidige gemiddelde gezinsgrootte. Of een verantwoorde popularisering van de problemen van ruimtelijke ordening. Te denken valt ook aan veranderingen in de sfeer van kinderbijslag en kinderaftrek voor de inkomstenbelasting. Geen kinderbijslag meer bijvoorbeeld na het tweede of derde kind, of geen belastingaftrek en wellicht zelfs een belasting „boete” boven een bepaald aantal kinderen.

Welke wegen men ook wil bewandelen, nodig is dat er werkelijk een bevolkingspolitiek wordt gevoerd. Het verwekken van nageslacht is in een land als Nederland geen zaak meer van louter „individuele verantwoordelijkheid”, wat de obligate beweringen hierover ook willen. Zelfs een struisvogel telt nog het getal van zijn eieren voor hij zijn kop in het zand steekt.

dR

inhoud

Limiet	341
Kortheidshalve	342
Prof. Dr. W. Albeda:	
Autonomie en democratie	343
Drs. R. Hueting:	
De nieuwe schaarste is keihard (met een naschrift van Drs. A. C. van Wickeren)	344
Mr. J. C. K. W. Bartel en Drs. D. van der Hoeven:	
De dubbele heffing op dividenden (II)	349
Ingezonden	352
Prognoses	354
Geld- en kapitaalmarkt	355
Au courant	356
Magazien	357
Mededelingen	359
Boekennieuws	359

redactie

commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit

redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter

adjunct redacteur-secretaris:
J. van der Burg

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;
kopij voor de redactie:
postbus 4224. Telefoon:
(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Kortheidshalve

De stuurgroep-Steenkamp (KVP) heeft voorgesteld de belastingdruk de komende vier jaren met een half procent per jaar te verhogen. Ook de ARP gaat in haar nu gepresenteerde ontwerp-program van een dergelijke stijging uit. Dat deze ideeën minder ingrijpend zijn dan ze wel worden voorgesteld, werd vorige week nog eens bevestigd door.....minister Witteveen. In een persbijeenkomst liet hij weten dat alleen al bij een ongewijzigde voortzetting van het huidige uitgavenbeleid (norm: een stijging met 6% per jaar) de belastingdruk reeds met 0,3% per jaar moet toenemen en dat bijgevolg voor een werkelijke politieke keuze tot verhoging van de belastingdruk in de KVP- en ARP-voorstellen slechts een marge van 0,2% rest. Formeel is de constatering van de minister niet juist, in die zin dat de ruimte voor politieke keuze ook een aanpassing van het stijgingstempo van de overheidsuitgaven in benedenwaartse richting (namelijk tot de 4,8% stijging gemiddeld per jaar van het nationale inkomen, waarbij de belastingdruk dus niet hoeft te stijgen) zou kunnen inhouden. Gezien de vrijwel praktische onmogelijkheid van een dergelijke verlaging van bedoeld stijgingstempo, slaat hij echter materieel de spijker op de kop. Worden daar dan nog de moeilijkheden bij opgeteld die de regering ondervindt om zich aan de 6%-norm te houden (hetgeen voor de kabinetsperiode 1967-1971 nauwelijks meer realiseerbaar lijkt), dan is het niet overdreven om te stellen dat hetgeen „progressief” geacht wordt in KVP- en ARP-kringen merkwaardig genoeg niet ver verwijderd is van hetgeen door een liberale minister van Financiën als onontkoombaar en onvermijdelijk wordt geacht, althans in de praktijk zo wordt ervaren. (dR)

Minister Veringa, veelgeplaagd man als hij toch al is, wordt ieder jaar ook geconfronteerd met verzoeken van de faculteiten van hoger onderwijs om toewijzing van meer docentenplaatsen, verlangens die het uitvloeisel zijn van stijgende studententallen en wijzigingen in studieopzet. Uiteraard komt daarbij iedere faculteit voor de eigen (vermeende) rechten op en wenst het beleid terzake van de docentenplaatsen niet af te stemmen op wat eventueel elders aan wensen op dit punt bestaan, noch op wat eventueel in totaal aan nieuwe plaatsen door O & W ter beschikking wordt gesteld. Voor de minister is dat tegen elkaar afwegen van al die claims een zwaar karwei, ook al gezien de ondoorzichtigheid of zelfs het ontbreken van normen hieromtrent. Het is en blijft niettemin zijn verantwoordelijkheid. Uiterst merkwaardig is dan ook een brief van minister Veringa aan de Academische Raad, dd. 13 februari jl. Daarin vraagt hij, naar aanleiding van door hem kennelijk nogal excessief geachte verlangens van de Tilburgse economische faculteit op het stuk van docentenaanvulling, advies aan de Raad, niet alleen over die Tilburgse verlangens, maar ook over de verdeling van netto elf nieuwe docentenplaatsen (= het gemiddelde over de jaren 1966-1970) in 1971 over alle vijf economische faculteiten. De opzet is duidelijk. De minister meent de ontevredenheid van de vijf faculteiten te kunnen ontgaan door hen via de Academische Raad de verdeling onderling te laten uitvechten. De Academische Raad en de vijf economische faculteiten doen er goed aan zich niet voor dit verdeel-en-heers-karretje te laten spannen. In de eerste plaats omdat, zoals de minister zelf toegeeft, aan het aantal van 11 docentenplaatsen „vooralnog geen normatieve waarde kan worden toegerekend”. In de tweede plaats omdat het hier niet gaat om één collectief belang van één belangengroep, doch om de individuele en sterk uiteenlopende aspiraties van vijf verschillende faculteiten, wier enige gemeenschappelijke kenmerk is dat er economen in spe worden onderwezen. Wie nu tegenwerpt, dat de minister slechts om advies vraagt en dat de uiteindelijke beslissing onverschillig wie of wat adviseert niettemin toch zijn eigen verantwoordelijkheid blijft, ziet één ding over het hoofd. Namelijk dat men geen advies vraagt aan een college als college, waarin instellingen zijn vertegenwoordigd die met betrekking tot de zaak waarover geadviseerd moet worden met elkaar conflicterende wensen kunnen hebben. (dR)

Autonomie en democratie

Wie is er eigenlijk tegen democratisering? Weinig Nederlanders, zòu ik zeggen. Ik ontmoet er tenminste niet zoveel. Toch stuit de snel opgekomen vloedgolf van vragen om democratisering op meer verzet, dan men op het eerste gezicht zou denken. Niet helemaal ten onrechte vermoeden sommigen, dat de huidige machthebbers in universiteiten, bedrijven, overheidsbureaucratieën enz., niet gaarne hun machtsposities prijsgeven. Bovendien leeft bij velen de oprechte vreës, dat de efficiency in doelorganisaties zou kunnen lijden onder een verregaande democratisering. Op zich zullen beide factoren een rol spelen in de afwijzende reactie op de vragen van studenten, vakverenigingen en actiegroepen van burgers. Toch betwijfel ik of hiermede alles is gezegd. Het probleem is iets ingewikkelder.

De beweging voor democratisering, zoals wij die in vele levenssferen tegenkomen, is radicaal van karakter. Men vraagt niet slechts om meer democratie, maar ook om een verregaande decentralisatie van de besluitvorming in onze samenleving. Studenten vragen om „autonome werkeenheden” binnen autonome faculteiten in autonome hogescholen. Actiecomités van werknemers hebben lak aan afspraken welke op het niveau van bedrijfstak of nationale economie over de loonontwikkeling zijn gemaakt. Rotterdamse burgers

willen directe inspraak in de ontwikkeling van hun havencomplex en worden wrevelig wanneer zij er op gewezen worden, dat die haven een nationale en zelfs Europese zaak is, waarover op nationaal niveau beslist behoort te worden. En zo kunnen meer voorbeelden genoemd worden.

In wezen is er een bijna tragische situatie aan het ontstaan. Nog nooit waren zóveel burgers zo goed voorbereid op een verregaande inspraak in alle vormen van gezag waarmee zij worden geconfronteerd. Men kan natuurlijk stellen, dat in vele gevallen de ontwikkeling der mensen nog tekortschiet, dat onze staatsburgerlijke vorming nog niet voldoet aan de eisen welke een volgroeide democratie stelt, dat arbeiders nog onvoldoende inzicht hebben in de bedrijfsproblematiek, dat studenten per definitie niet de deskundigheid hebben van het wetenschappelijk corps enz. enz. Maar het feit blijft bestaan, dat deze belemmeringen voor een verdergaande democratisering stap voor stap worden afgebroken.

Tegenover deze onmiskenbare ontwikkeling naar grotere kansen voor een duidelijke groei naar mondigheid staat een ontwikkeling in de samenleving die, als ik het goed zie, vraagt om meer en meer beslissingen die slechts op het nationale of zelfs bovennationale vlak kunnen vallen. De voorbeelden liggen voor het grijpen. De moderne universiteit is een zo kostbare en complexe structuur, dat de besluitvorming daarover niet zonder meer aan de erbij betrokkenen kan worden overgelaten. De ontwikkeling van onze steden geschiedt zo stormachtig, dat inpassing in een landelijke ruimtelijke ordening niet mag worden nagelaten. De Rotterdamse haven is een Europese zaak,

waarover in wezen Rotterdammers alleen niet behoren te beslissen. De particuliere onderneming wordt steeds minder particulier en de beslissing over het hoe, waar en wat produceren kan steeds minder alleen aan de ondernemingsleiding worden overgelaten. De medezeggenschap der werknemers concurreert niet slechts met die der kapitaalverschaffers, maar ook met die van de nationale overheid. Het is daarbij zeer de vraag in hoeverre de produktiestructuur van een klein land alleen maar een zaak behoort te zijn van de bewoners van dat land alleen.

Indien men met de beweging om tot democratisering te komen denkt aan een verlegging der besluitvorming over meer en meer zaken naar een zo laag mogelijk vlak, dan is dat een begrijpelijk en te billijken streven. Het is goed, dat allerhande actiegroepen ons daarvoor wakker schudden. Zij hebben mijn sympathie, maar ik aarzel sterk ze te steunen. Democratisering is een mooi ideaal. Decentralisatie der besluitvorming ook. Maar er is ook nog zo iets als een groeiende behoefte aan besluitvorming over nationale zaken op nationaal niveau. En er is ook een steeds sterker wordende overtuiging dat het bestaan van vele nationale soevereine en dus autonome staten de ontwikkeling van bovennationale en mondiale structuren, die meer en meer noodzakelijk worden, in de weg staan.

Democratisering is een schoon ideaal, waarvoor ik me gaarne wil inzetten. Men zal zich echter moeten realiseren dat verregaande decentralisatie der besluitvorming in allerlei levenssferen eenvoudig uit de tijd is.

De nieuwe schaarste is keihard

De auteur van dit artikel, Drs. R. Hueting, waarschuwt tegen het trekken van het ernstige probleem van de milieuverslechtering in de sfeer van het immateriële welzijn. Dat mystificeert de harde werkelijkheid en verhindert het maken van een juiste keuze.

Inleiding

De naoorlogse periode heeft in de geïndustrialiseerde landen een daarvoor ongekennde toeneming van goederen en diensten te zien gegeven. Deze groei werd lange tijd door vrijwel ¹ iedereen uitsluitend als gunstig ervaren en beoordeeld. Met name in de economische politiek genoot de aanwezigheid van consumptiegoederen een hoge — misschien wel de hoogste — prioriteit. Dat is ook niet zo verwonderlijk. De moeilijkheden op enkele andere fronten, zoals bijvoorbeeld de werkgelegenheid en de inkomensverdeling, worden door de produktiegroei weliswaar niet geheel opgelost, maar toch wel aanzienlijk verzacht. Groei leidt tot volledige bezetting van de produktiefactoren, waarbij spanning op de arbeidsmarkt algemeen als een minder ernstig euvel werd gezien dan de vers in het geheugen liggende werkloosheid van de jaren dertig, en tot een hoger voorzieningenniveau voor iedereen, waarbij relatieve verschillen minder pijn doen dan absolute armoede.

Het huidige verzet tegen de groeiende consumptie is langs geheel verschillende kanten op gang gekomen. Het studentenprotest en hun sombere theoreticus Marcuse wijzen op de verslaving en de geestelijke inertie; de arbeider — eens het revolutionaire zout van de samenleving — verkoopt zich aan auto en tv en wordt bourgeois ². De zich ludieker uitende provobeweging waarschuwt tegen de desintegratie en bijgevolg de culturele aftakeling van de binnensteden door verkeer, vercommercialiseerd vestigingsbeleid en ontvolking; haar witte-fietsenplan is nu al klassiek en zal in zijn oorspronkelijke of in een andere vorm (bijvoorbeeld als wandelpromenades) wel de oplossing worden voor het behoud van het stedelijk milieu — gesteld dat we dat willen behouden. De meest ernstige waarschuwingen tegen de groei komen van de kant van de biologen. Onder andere Rachel Carson in de Verenigde Staten ³, C. J. Briejër ⁴ en D. J. Kuenen ⁵ in Nederland en Günther Schwab ⁶ in Duitsland wijzen op de rampzalige gevolgen van ongelimiteerde voortgang van produktie, consumptie en bevolkingsgroei voor het natuurlijke milieu.

Het ziet er naar uit dat het studentenprotest zal uitmonden in democratisering van werkgemeenschappen in en buiten de universiteit enerzijds en in een kritische beschouwing van de doeleinden van de produktie anderzijds. De problemen die door de biologen en de provo's zijn gesteld, hebben — al zijn ze van geheel verschillende orde van grootte — beide betrekking op ons leefmilieu en zullen naar het zich laat aanzien de komende decennia één van de belangrijkste vraagstukken vormen waarvoor we ons gesteld zien.

De nieuwe schaarste heeft betrekking op materiële goederen

Het vraagstuk van de milieuverslechtering wordt in de publieke discussies veelal aangeduid als het probleem van het immateriële welzijn. Dit immateriële welzijn wordt dan gesteld tegenover de materiële welvaart, waarmee het voorzieningenniveau met geproduceerde goederen wordt bedoeld. Deze tegenstelling wordt vaak aangeduid als een tegenstelling tussen economische belangen en welzijnsbelangen. Daarnaast heeft recent de term leefbaarheid ingang gevonden.

Ik heb al eerder geschreven dat het onderscheid tussen materiële welvaart en immaterieel welzijn eerder verwarrend dan verhelderend werkt ⁷. Noch voor het economische onderzoek, noch voor de politieke besluitvorming bieden deze in de openbare discussies gehanteerde begrippen een vruchtbaar aangrijpingspunt. De navolgende benadering lijkt theoretisch beter en praktisch hanteerbaarder.

Uitgangspunt is dat de economische wetenschap zich bezighoudt met het probleem van de keuze uit schaarse, alternatief aanwendbare goederen. Het probleem waarvoor we ons thans gesteld zien heeft te maken met het feit dat de produktiemachine van onze samenleving enerzijds schaarse goederen minder schaars maakt, maar anderzijds vrije goederen schaars maakt (en nieuwe behoeften toevoegt aan reeds bestaande). Zo worden frisse lucht, schoon water, een onbezoedelde bodem en rust, opgevat als vrijwaring van lawaai, schaarser dan tevoren. Maar er is meer. Bossen worden omgekapt, duingebieden doorsneden door wegen, kinderen kunnen niet meer op straat spelen (in

¹ Er zijn uitzonderingen; mensen als J. Tinbergen hebben soberheid steeds hoger gewaardeerd dan teugelloze consumptie, met name in verband met de tegenstelling tussen Noord en Zuid.

² Men realiseert zich echter dat armoede meestal leidt tot geestelijke afstomping.

³ R. Carson: „Silent Spring”, Hamilton, Londen 1962.

⁴ C. J. Briejër: „Zilveren sluiers en verborgen gevaren”, Sijthoff, Leiden 1967.

⁵ D. J. Kuenen: Het recht van de mens op leefruimte, in: „De rechten van de mens”, Universitaire Pers, Leiden 1968.

⁶ G. Schwab: „Der Tanz mit dem Teufel”, Hannover, derde druk 1958.

⁷ Zie R. Hueting: De ruimtelijke ordening en het allocatievraagstuk, in „ESB” van 21 mei 1969.

Brussel is onlangs in een aantal straten een speelverbod voor kinderen ingevoerd „om hun eigen bestwil”), het biologisch evenwicht wordt in gevaar gebracht. Het gevecht om de resterende schaarse ruimte lijkt te zijn begonnen.

We kunnen gerust spreken van „de nieuwe schaarste”. De *nieuwe*, door produktie, consumptie en bevolkingsgroei veroorzaakte *schaarste* heeft duidelijk betrekking op *materiële goederen*. Vogels en vissen bijvoorbeeld zijn materieel. Wanneer zij bij duizenden als slachtoffer van olie op de stranden liggen dan wel dood op hun rug in de Rijn drijven, kun je ze beetpakken, al is dat voor sommigen een eng gevoel. Een bos is materieel. Zolang de bomen nog overeind staan kun je er je hoofd tegen stoten; als bewijs van hun harde materie ontstaat er een buil. Schone én verontreinigde lucht bestaan uit materie. Zo ook bezoedelde én onbezoedelde bodem. Lawaai is een fysisch verschijnsel (trillingen in de lucht) en beschadigingen aan het gehoor zijn fysiek. De straten waar de kinderen niet meer kunnen spelen zijn eerst met recht keihard.

Het lijkt onweerlegbaar dat de nieuwe schaarse goederen niet minder materieel zijn dan de goederen die ten koste ervan worden geproduceerd. Nu worden goederen altijd geproduceerd ten koste van andere goederen, zal men opmerken. Produceren is eigenlijk niets anders dan het opofferen van bepaalde goederen ter verkrijging van andere. Wanneer daarbij de nieuw verkregen goederen voor ons meer waard zijn dan de opgeofferde is de zaak economisch gezien rond. Er bestaat echter t.a.v. de opgeofferde goederen een belangrijk probleem, dat zich als volgt laat omschrijven.

Zolang bepaalde goederen vrij zijn, d.w.z. in overmaat aanwezig, ontstaan er geen kosten wanneer ze worden opgeofferd. Ze hoeven bij de calculaties van een bedrijf niet in rekening te worden gebracht. Op het moment dat deze goederen schaars worden, ontstaan er kosten en moeten ze wél verdisconteerd worden. De onvrede over de huidige gang van zaken bij de produktie wordt veroorzaakt door het feit dat we doen alsof schaarse, of schaars geworden, goederen (nog) vrij zijn. Zulks gebeurt enerzijds bij de afzonderlijke produktiebeslissingen (van bedrijven en overheid) en anderzijds bij de berekening van het eindresultaat van de produktie-inspanning, het nationaal produkt⁸. Zo worden bij de verbreding van een weg niet als kosten in aanmerking genomen het verlies van een strook bos of het verlies van een strook trottoir (waardoor de speelruimte voor kinderen en voetgangers nog verder wordt ingekrompen). Of m.a.w., bij de produktie van goederen en diensten worden in toenemende mate buiten beschouwing gelaten de effecten op derden, d.w.z. de mensen die niet behoren tot de vragers naar of de aanbidders van het goed. *Het probleem is dat we handelen alsof er minder schaarste bestaat dan in feite het geval is.*

De oplossing van het probleem ligt in:

1. informatie over de aard, de omvang en zo mogelijk de (afgeleide) prijs van de niet in aanmerking genomen schaarse goederen,
2. de consequente toepassing van maatschappelijke-kostencalculaties i.p.v. de thans gehanteerde bedrijfs-economische calculaties,
3. het maken van wetten die deze calculaties dwingend voorschrijven.

Daarnaast zal een nieuwe benadering van de economische groei, gebaseerd op het uitgangspunt dat er slechts sprake is van groei indien en voor zoverre er sprake is van teruggingen van schaarste, verhelderend kunnen werken.

De hierboven bedoelde externe effecten hebben een deels betrekking op geproduceerde goederen (voorbeeld: het verkeer jaagt eerst de kinderen van de straat en pikt vervolgens ook nog een stuk van de trottoirs in zonder hiervoor compensatie te bieden) en anderdeels op niet geproduceerde goederen, die wellicht kunnen worden gerubriceerd onder het begrip „natuur” (lucht, water, bodem, rust, ruimte, flora, fauna, klimaat). Wanneer gesproken en geschreven wordt over de achteruitgang van ons milieu ofwel ons leefmilieu, wordt meestal bedoeld op beide boven onderscheiden categorieën van goederen. Dat is ook zinvol. Ons milieu, onze omgeving, is deels door ons zelf gemaakt, deels door de natuur gevormd. Een scherpere omschrijving van het begrip „natuur” zal bij het onderzoek inzake de milieuverslechtering moeten plaatsvinden. Er zijn typische overgangsvormen, zoals bijv. een bos. De achteruitgang op bepaalde punten van ons milieu vindt voor het overgrote deel plaats bij de collectieve goederen. Natuurgoederen bijv. zijn duidelijk collectief van aard. Maar ook fraaie binnensteden (stedelijk milieu), parken, dorpskernen en kinderspeelplaatsen zijn collectieve goederen. Voor het in rekening brengen van het verlies van deze goederen aan de goederen die dit verlies veroorzaken zal vaststelling van schaduw prijzen moeten plaats vinden⁹.

Zijn de goederen zelf materieel, *immaterieel is de beleving van de goederen*. Het is duidelijk dat zulks zowel geldt voor geproduceerde als voor natuurgoederen, of meer algemeen gesteld: de goederen waarop thans een voelbare achteruitgang wordt geboekt. Een grammofoonplaat laat zich even goed beleven als een bos. Het zwemmen in zee is een belevenis (een aangename in een schone zee en een minder prettige in een vieze), maar het wonen in een goed huis evenzeer. Je kunt een schaatstocht op (materieel) natuurijs beleven — een mogelijkheid die ook al schaarser wordt — maar evengoed een meer of minder makkelijk zittende stoel. Kortom, ook wat de immateriële kant van het vraagstuk van de nieuwe schaarste betreft, bestaat er voor een econoom geen principieel verschil tussen geproduceerde goederen en de goederen van de natuur (meer algemeen: de goederen die in kwantiteit en kwaliteit achteruitgaan zonder dat compensatie wordt geboden).

Begripsverwarring

Op 24 februari jl. nodigde de VARA-TV 60 mensen uit om mee te werken aan een hearing over het onderwerp „leefbaarheid”. Onder de genodigden bevonden zich o.a. exponenten van Man-Vrouw-Maatschappij, de Provo-beweging, de Aktiegroep Vrouwen, de studentenoppositie, de werkgroep Gezag en Democratie, de kritische leraren, Dolle Mina, de Ongeorganiseerde Vakbond, de Socialistische Jeugd, de BBK, de werkende jeugd, de Aktiegroep Oostvoorne, de Bond van Wetenschappelijke Arbeiders en de werkgroep Milieuhygiëne CONGO, alsmede een hoogleraar-planoloog, een lector filosofie, een verkeersdeskundige, twee architecten, een ecooloog en een econoom.

⁸ Daarom geeft de procentuele toename hiervan geen goede benadering van het begrip economische groei. Vergelijk: R. Hueting: *Welvaartspadoxen*, in „ESB”, van 20 maart 1968, en *De ruimtelijke ordening en het allocatievraagstuk*, in „ESB” van 21 mei 1969.

⁹ Enkele suggesties voor dergelijke waardebeoordelingen zijn gedaan door R. Hueting: *Moet de natuur worden gekwantificeerd?*, in „ESB” van 21 januari jl.

Na een uur discussie bleek door dit gezelschap onder het begrip leefbaarheid te worden verstaan: goede woningen, goede oudedagsvoorzieningen, inspraak in bedrijven, seksuele vrijheid, leerplicht tot 18 jaar, gelijke rechten voor man en vrouw, betere medische hulp, het zich niet laten manipuleren door de VARA¹⁰, de autoritaire persoonlijkheid, de milieuhygiëne, fetisjisme, de sanering van de Kinkerbuurt, beter openbaar vervoer en nog een paar dingen meer¹¹. Hieraan zouden nog kunnen worden toegevoegd wasmiddelen (wat is leefbaarder dan hygiëne!), brandstoffen (wat is leefbaarder dan een lekker warm huis!) en grammofoons (wat is leefbaarder dan Mozart thuis!). De conclusie die uit deze — zinnige — opsomming moet worden getrokken is dat onder leefbaarheid alles valt wat mensen in hun leven trachten te verwezenlijken. Onder dit „alles” vallen zowel de schaarse goederen (geproduceerde en niet-geproduceerde) als de buiten-economische zaken (geluk).

E. D. J. Kruijtbosch¹² en in navolging van hem A. C. van Wickeren¹³ hebben in het kader van de discussie over welvaart en welzijn een indifferentiecurve ten tonele gevoerd, waarbij op de ordinaat het nationaal produkt wordt afgezet en op de abscis de leefbaarheid. Van Wickeren definieert leefbaarheid (en milieu) als de omstandigheden waaronder gebruik kan worden gemaakt van persoonlijk ter beschikking staande goederen. Evén daarvoor wordt welzijn gedefinieerd als de psychische ervaringstoestand, die wordt beïnvloed door het voorzieningenniveau met goederen en door bovengenoemde omstandigheden¹⁴. Kruijtbosch heeft het over „twee ‚goederen’, die de welvaart bepalen, X = leefbaarheid en Y = bruto nationaal produkt”¹⁵. Leefbaarheid wordt niet nader gedefinieerd.

De gedachte om in het onderhavige kader met indifferentiecurven te werken is op zichzelf interessant. Schrijver van dit artikel heeft ook wel eens pogingen in die richting gedaan. Z.i. dient daarbij te worden uitgegaan van de traditionele opzet. Op de beide assen staan dan hoeveelheden concrete goederen, terwijl de kromming van de curve in een bepaald punt aangeeft hoeveel men van het ene goed bereid is op te offeren om één eenheid van het andere goed te verkrijgen (marginale substitutieverhouding of wel relatieve preferentie). Het niveau van de curve geeft de mate van satisfactie weer. Het valt niet goed in te zien welke betekenis de kromme heeft wanneer op de ordinaat goederen worden afgezet en op de abscis een psychische grootheid („de omstandigheden waaronder goederen worden gebruikt” doen bijv. niet denken aan concrete goederen). Voorts dienen de goederen op elk der beide assen nauwkeurig te worden gedefinieerd. De VARA-ervaring leert wat lezers — terecht — allemaal onder leefbaarheid kunnen verstaan; er ontstaat dan voor de lezer de verwarring dat op beide assen voor een groot deel dezelfde zaken staan afgepaald. Tenslotte kleeft aan het op de ordinaat afzetten van het nationaal produkt het bezwaar dat een deel van de produktie ten koste gaat van nieuwe schaarse goederen, terwijl een gedeelte van de produktie zelfs bestaat uit de compensatie voor de nieuwe schaarste¹⁶.

Maar zelfs met vermindering van bovengenoemde bezwaren blijft het construeren van een indifferentiecurve uitermate moeilijk. Zoals gezegd geeft de vorm van de indifferentiecurve de relatieve beleving weer, of de preferenties voor elk der beide goederen. Hoe zijn deze te meten? Men stuit hier op het probleem van de gewinning en van de historische bepaaldheid van de behoeften. O.a. Hennipman wijst hierop in zijn proefschrift¹⁷ en meer recent Van de Klundert¹⁸. Men zou via opiniepeilingen kunnen trachten vast

te stellen dat de mensen indifferent zijn voor een inkomen van f. 900 per maand in de schone stad A en een inkomen van f. 1.000 per maand in de vuile stad B. Voor schone lucht enz. heeft men dan f. 100 per maand over. Daarbij doemt de moeilijkheid op van de ambtenaar die eerst voor geen goud naar Apeldoorn of Heerlen wil verhuizen en vervolgens voor geen goud weer terug wil naar Den Haag. De informatie of het „inlevingsvermogen” schieten tekort. Bestaan er (sociologische) technieken om dit facet te elimineren?

Ten gerieve van de lezer wordt hiernaast de indifferentiecurve nogmaals getekend, in een vorm waarin enkele van bovengenoemde bezwaren zijn ondervangen.

De richting van het onderzoek

Een hanteerbare begripsomschrijving lijkt de navolgende¹⁹. *Welstand* („wealth”) is het pakket goederen en diensten dat in een bepaalde periode ter beschikking staat. *Welvaart* („welfare”) is de gemoedstoestand die voortvloeit uit de verhouding tussen de behoeften en de welstand (als middel tot behoeftenbevrediging).

¹⁰ Aan dit facet werd door een kleine 10% van de deelnemers rond 50% van de voor allen beschikbare tijd besteed. En dat terwijl de VARA nu juist aan iedereen de gelegenheid gaf om zijn kritiek vrij te spuien en desgevraagd onmiddellijk instemde met een commissie van begeleiding, gevormd uit de critici.

¹¹ Het is duidelijk dat een discussie door 60 mensen over rond 20 onderwerpen leidt tot 1200 uitspraken, wanneer men niet op elkaars stellingen reageert en tot 60⁴⁰ opmerkingen wanneer men dit wél doet. Deze rekensom werd de VARA door de schrijver van dit artikel 's morgens om 10.30 uur tevergeefs voor ogen gesteld als kwantificering van de te verwachten chaos. Om 17.30 uur besloot de VARA-leiding de gemaakte film in de prullenmand te gooien.

¹² E. D. J. Kruijtbosch: *De ruimtelijke ordening*, in „De ruimtelijke ordening, preadviezen voor de Vereniging voor de Staatshuishoudkunde”, 1969.

¹³ A. C. van Wickeren: *Welvaart en welzijn*, in „ESB” van 25 februari 1970.

¹⁴ Verkort weergegeven. Men raadplege de oorspronkelijke tekst.

¹⁵ T.a.p., blz. 9.

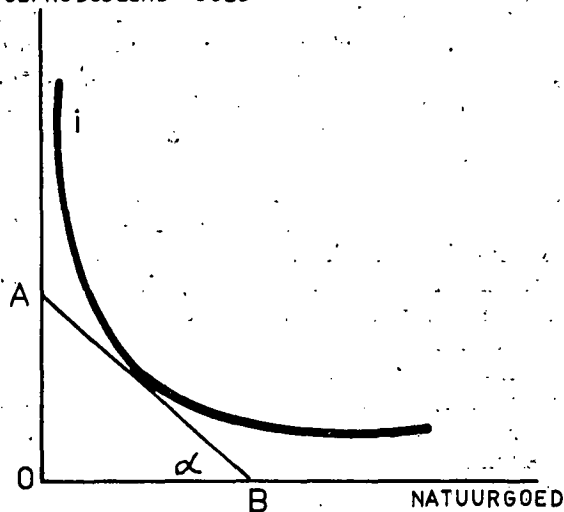
¹⁶ Vergelijk R. Hueting: *De ruimtelijke ordening en het allocatievraagstuk*, in „ESB” van 21 mei 1969.

¹⁷ P. Hennipman: „Economisch motief en economisch principe”, Amsterdam 1940.

¹⁸ Th. C. M. J. van de Klundert: *Activiteiten overheid op weegschaal economie*, in „ESB” van 1 januari 1970; idem: *Meerdimensionale schaarste*, in „ESB” van 25 februari 1970.

¹⁹ De begrippen zijn ten dele en enigszins gemodificeerd overgenomen uit een notitie van Drs. J. P. Pronk, die ze op zijn beurt ontleent aan de colleges van Prof. Drs. H. W. Lambers. Bij Lambers is er tussen welvaart en geluk nog de stap „welzijn” („wellbeing”). Deze „omvat niet alleen welvaart, doch ook de gemoedstoestand die resulteert uit de omstandigheden (bijv. de arbeidsomstandigheden) waaronder de welvaart wordt verkregen”. Deze tussenstap lijkt echter overbodig. Genoemde omstandigheden hebben ofwel betrekking op het ter beschikking staande goederenpakket ofwel ze zijn buiten-economisch en vallen dan onder het begrip geluk.

GEPRODUCEERD GOED

- OB = hoeveelheid van een natuurgood;
- OA = hoeveelheid van een geproduceerd goed;
- $\text{tg } \alpha$ = de prijsverhouding;
- i = de mogelijke goederencombinaties waarvoor de consument indifferent is.

Geluk is een begrip dat niet onder het kenobject van de economie valt. Het behoort daarom (gelukkig) op deze plaats niet te worden gedefinieerd ²⁰.

Het zal uit het voorgaande duidelijk zijn geworden dat het nationale inkomen zowel een onvoldoende maatstaf is voor het begrip „wealth” en daarmee voor de economische groei als een onvoldoende indicator van de mate van welvaart. Indicator, want aan welvaartsmetingen — zo die mogelijk zijn — komt immers nog wel een aantal andere factoren te pas, zoals bijv. het consumentensurplus en de wet van het afnemend nut. Het vraagstuk van een betere benadering van het begrip economische groei moet dan ook worden onderscheiden van dat van het meten van de welvaart. Voor een vruchtbare aanpak van het onderzoek op het stuk van de niet gemeten verslechtering van het leefmilieu zullen de goederen waarop verlies wordt geleden — waaronder de natuurgoederen waarschijnlijk de belangrijkste plaats innemen — moeten worden geïnventariseerd. Vervolgens zal een raming van de waarde in geld van deze goederen moeten plaatsvinden ²¹.

Een poging tot raming in geld van de niet gemeten verslechtering van het leefmilieu is onlangs aangevangen op het Centraal Bureau voor de Statistiek; in aansluiting hierop zal experimenteel een correctie van het begrip economische groei plaatsvinden. Het slagen van deze poging kan een wezenlijke bijdrage vormen voor de economische politiek („economisch” ruim op te vatten, dus niet in de beperkte zin van door mensen geproduceerde goederen). Met de gevonden gegevens kan eventueel voor verder onderzoek voor een bepaalde casus het stuk op de abscis van bovenvermeld assenstelsel worden afgezet en de hellingshoek van de prijsverhoudingslijn worden ingesteld.

Het begrip welvaart, zoals boven omschreven, sluit aan bij wat sinds lang gebruikelijk is in de economische literatuur. Bij geen enkele auteur worden met „welvaart” de goederen zelf aangeduid. De goederen dienen scherp te worden onderscheiden van hun „beleving”. Dat was tot nog toe in de economische literatuur ook steeds het geval. Men moet zich thans niet in de war laten brengen door de intrede van nieuwe schaarse goederen (met name die welke

hierboven zijn aangeduid als natuurgoederen). Welvaartsmeting is en blijft een moeilijke zaak. Voor zover mij bekend heeft nog nergens meting plaatsgevonden van het verloop van de indifferentiecurve. Voor de oplossing van de problematiek van de externe effecten zouden dergelijke metingen uitermate nuttig zijn. Het hierboven gegeven assenstelsel kan daarbij als uitgangspunt voor een bepaalde casus worden genomen.

Metingen voor geluk lijken al heel moeilijk. De arbeids- en onderwijsomstandigheden staan thans in het centrum van de belangstelling. Het studentenprotest dient onder dit hoofd te worden gerubriceerd. De acties voor gelijke rechten voor man en vrouw ook. De keuze staat open voor véél, maatschappelijk geëngageerd onderwijs, gezellig werken door man en vrouw tot 3 uur, daarna de kinderen uit de crèche halen en samen de afwas doen, tegen de „prijs” van (eventueel) een lager voorzieningenniveau met consumptiegoederen. Na het voorgaande zal het duidelijk zijn dat (belangrijke) zaken als deze geen betrekking hebben op het onderzoek inzake de niet gemeten milieuverslechtering. Het geluk is de grote onbekende in het spel. Het is maar goed dat de economie zich niet ook nog daarmee behoeft te gaan bezighouden.

Het doorvoeren van maatschappelijke-kostencalculaties is — het zij hier nogmaals opgemerkt — de aangewezen weg om tot een betere afweging van belangen te komen of m.a.w. om een betere allocatie te bereiken.

Slot

We staan duidelijk voor een keuze uit materiële schaarse goederen. Bij die keuze geldt — ceteris paribus — meer van

²⁰ Ik ben mij er van bewust hiermee luchtig over een aantal moeilijke problemen heen te stappen. Is vrijheid een economisch doel (men offert er zijn leven voor op)? Of — ver doorgevoerde — democratisering (dat zou gepaard kunnen gaan met produktieverlies)? Of — de lijn consequent doortrekkend — geluk (omwille van het geluk kan voor een andere, minder efficiënte, produktiestructuur worden geopteerd)? Het vraagstuk van het economisch doel is misschien zelfs onoplosbaar. Vergelijk ook P. Hennipman: Doeleinden en criteria; in: „Theorie van de economische politiek”, 1962.

²¹ Zie voor enkele suggesties in die richting: R. Hueting: Moet de natuur worden gekwantificeerd?, in „ESB” van 21 januari 1970.

(I.M.)

WARMTE	TECHNIEK
BEUKERS	SCHIEDAM

het één is minder van het ander. Het leggen van wegen door bos- of duingebieden betekent meer weg en minder bos en duin. Het bouwen van wegen om bos en duin heen of er onder door betekent meer bos en duinen en minder wegen. Uit dit voorbeeld blijkt duidelijk onze relatieve armoede en de drogredenering van de in dit verband gehanteerde werkgelegenheidsargumenten. Men kan én de duinen sparen én een tunnelweg aanleggen. Voor die oplossing zijn we blijkbaar te arm. Het zou echter volop werkgelegenheid verschaffen.

De problemen rond deze keuze vormen bij uitstek een economisch vraagstuk. Daarbij spelen o.a. de informatie, het inlevingsvermogen en de prognose een belangrijke rol. Voor wat betreft prognoses: met name de „natuurgoederen” zijn veelal onvervangbaar, ze worden steeds schaarser en daardoor meer waard; de gangbare produktiegoederen — het woord zegt het al — kunnen daarentegen worden gereproduceerd. Daarbij komt dat bepaalde prognoses voor laatstbedoelde goederen vaak als „harder” op tafel worden gelegd dan ze in feite zijn. Prognoses voor de behoefte aan wegen bijv. kunnen worden achterhaald door de overgang op andere vervoerssystemen, zoals ook de behoefte aan militaire oefenterreinen in Nederland kan worden achterhaald door overgang op minder zware wapens, het aanbod van terreinen in het buitenland of het afnemen van politieke tegenstellingen.

R. Hueting

Naschrift

Uit het hierboven geplaatste artikel van Drs. R. Hueting heb ik begrepen dat in mijn artikel¹, waarnaar Hueting verwijst, wellicht enkele zaken wat minder duidelijk zijn gesteld. Ik ben dan ook dankbaar voor de geboden kans een en ander wat nader te kunnen toelichten.

Allereerst is het misschien goed erop te wijzen, zoals ook reeds summier in het kadertje boven mijn artikel is gebeurd, dat ik er voor ben alle goederen (en diensten), met inbegrip van de voorheen niet schaarse, in het nationaal produkt op te nemen, zodat het theoretisch begrip „welvaart” (zie hierna) zo dicht mogelijk door het nationaal produkt benaderd wordt. Dit neemt niet weg, dat ik van mening blijf — en dat heb ik o.a. in mijn artikel duidelijk willen maken — dat een geleidelijk veranderende inhoud van het begrip nationaal produkt grote interpretatieproblemen met zich brengt. Genoemde verandering zou kunnen ontstaan doordat — al of niet op basis van nieuwe definities — in toenemende mate de reproductie van vroeger niet schaarse goederen onder het nationaal produkt begrepen wordt.

Ik zal beide mogelijkheden aan de hand van twee voorbeelden toelichten. Indien er een crèche bijkomt stijgt het nationaal produkt met de (diensten)produktie van genoemde crèche zonder dat men het nationaal produkt hoeft te herdefiniëren. Trekt men van de aanleg van een hoogspanningskabel (een stuk produktie) het daardoor verdwijnen van een zeldzame vogelsoort in een bepaalde streek als verliespost af, dan vergt dit een uitbreiding van het begrip nationaal produkt, want dergelijke verliesposten worden tot nog toe niet in rekening gebracht. Nochtans is voor het opnemen van zowel de produktie van de crèche als van de negatieve produktie van vogels in het nationaal produkt alles te zeggen. Immers beide instituties beïnvloeden de schaarste. De crèche verkleint de schaarste aan kinderplicht en wordt positief gewaardeerd. De hoogspanningskabel heeft als neveneffect, dat de schaarste aan na-

tuur toeneemt en dus dient genoemd neveneffect negatief te worden gewaardeerd. Dat in het ene geval géén en in het andere geval wél een herziening van het begrip nationaal produkt noodzakelijk is, komt omdat vrij rondvliegende vogels (ten onrechte) geen markt- of rekenprijzen hebben.

Vervolgens: het is niet mijn bedoeling geweest de begrippen welzijn en welvaart een nieuwe theoretische definitie te geven; ik heb alleen (en wellicht ten onrechte) bij het spraakgebruik aangeknoopt, waarvan — dit zij terloops vermeld — ook de economische politiek en (noodgedwongen) de kwantitatieve economische analyse uitgaan. Ik zie in het begrip welvaart uitsluitend de beleving van goederen en diensten, inclusief het consumentensurplus dat daaraan verbonden is. Vandaar ook mijn opmerking over het nationaal produkt als gebrekkige welvaartsindicator en het tussen haakjes plaatsen van het begrip welvaart in de eerste figuur.

Voorts ter verduidelijking van het assenstelsel; op beide assen staan *goederen*. Op de ordinaat staan de onder het nationaal produkt begrepen goederen; op de abscis de milieugoederen, die doordat ze in hoofdzaak collectief geconsumeerd worden, zich aan het individu als omstandigheden voordoen. Door in het vervolg van mijn artikel bij herhaling te spreken over *investeringen* in milieu (leefbaarheid) meende ik voldoende duidelijk nader gedefinieerd te hebben, dat het ook hier om produktie, dus om goederen en diensten ging.

De beleving van beide soorten goederen vindt men op de indifferentiecurve. Daar het consumentensurplus noch op de abscis, noch op de ordinaat wordt meegeteld, wijkt het door de indifferentiecurve aangegeven belevingsniveau af van het welvaartsniveau. De term welzijn was hier dus bepaald misplaatst, gezien de bestaande theoretische definitie² van het begrip.

Tenslotte ben ik het met Drs. Hueting eens, dat waar welvaart, welzijn en geluk alle de beleving van „iets” uitdrukken, de genoemde reeks voor reducering in aanmerking komt³. Of dat „iets” materieel of immaterieel is lijkt nu niet relevant in economisch-theoretisch opzicht. Diensten zijn toch ook immaterieel? Wel relevant is of het betreffende goed en de beschouwde dienst schaars zijn en (re)produceerbaar. Indien men tussen haakjes over niet-reproduceerbaar spreekt, mag men daarbij gerust aan de Nachtwacht en de Matterhorn denken. Alleen de dienst van het te kijk stellen van de Nachtwacht en de Matterhorn is wel reproduceerbaar, zodat het Rijksmuseum en de parkeerplaats die uitzicht biedt op genoemde unieke alpentop produktie zijn.

Dit impliceert dat Hueting niet alleen het verdwijnen van een duinrand als gevolg van het aanleggen van een weg

(slot op blz. 352)

¹ A. C. van Wickeren: *Welvaart en welzijn*, in „ESB” van 25 februari 1970.

² *Het moet mij van het hart, dat het geven van een nieuwe begripsomschrijving aan een vakterm op zich niets onwetenschappelijks heeft, al zullen mensen die van mening zijn dat elke wetenschapsbeoefening ten dienste van de maatschappij moet staan dat in bepaalde gevallen niet plezierig vinden. Echter niet elkeen weet zich een dergelijke verheven doelstelling op te leggen. Bij de laatste is wetenschapsbeoefening (in vrije tijd) eerder consumptie dan produktie.*

³ *Persoonlijk zou ik echter liever het belaste woord „welvaart” willen prijsgeven i.p.v. het populaire woord „welzijn”.*

De dubbele heffing op dividenden

Wat kost verzachting ervan? (II)*

Budgettaire consequenties van verlichting van de dubbele heffing

1. Berekening van de totale belastingopbrengst van het huidige systeem

Aan de hand van de in het eerste artikel ontwikkelde modellen met betrekking tot de totale belastingontvangsten zal worden nagegaan hoe groot de budgettaire consequenties zullen zijn, indien één van de genoemde regelingen wordt ingevoerd. Uitgegaan wordt van de thans geldende regeling, waarvan het model luidt:

$$B = aW + \{bn + d(1-n)\}f(1-a)W + C$$

Problemen rijzen hierbij met betrekking tot de kwantificering van de verschillende coëfficiënten in bovengenoemd model. Ten aanzien van a bestaat geen onzekerheid: deze bedraagt thans 0,46. Voor de factor f zal $3/7$ worden aangehouden; wij baseren deze waarde op de door Prof. Schendstok aangegeven verhouding¹. Op grond van een onderzoek van de ontvangen dividenden naar inkomensklassen² bleek, dat het marginale ib-percentage ligt tussen 0,5 en 0,6. Welk gedeelte van de in Nederland behaalde en uitgekeerde winst toekomt aan binnenlandse aandeelhouders (n) is onbekend. Wij schatten deze factor tussen 0,5 en 0,7. Wat betreft de belastinginkomsten uit dividenden die naar het buitenland gaan (d) gaan wij uit van het interval 0,15—0,20. De div.bel. bedraagt 25% en dient voor de uitgaande dividenden tevens als eindheffing. Met een aantal landen zijn echter verdragen gesloten, o.a. betreffende de teruggave van een gedeelte van deze eindheffing, waarbij het percentage veelal tot 15, soms tot 0 is teruggebracht.

Uitgaande van $W = 1$, $a = 0,46$, $f = 3/7$, en van de middenwaarden van de overige coëfficiënten: $b = 0,55$, $n = 0,6$ en $d = 0,17$ komen wij tot een totale belastingopbrengst van:

$$B = 0,46 + (0,55 \times 0,6 + 0,17 \times 0,4) \frac{3}{7} (0,54) = 0,552$$

Uit deze uitkomst blijkt, dat van de totale in Nederland behaalde winst 55% naar de fiscus vloeit en wel 46% als vpb en 9% als ib/div.bel.

Aangezien enkele coëfficiënten in het model niet exact konden worden vastgesteld is bovengenoemde uitkomst ook niet nauwkeurig. Het is wellicht zinvol stil te staan bij de mogelijke variaties in bovengenoemde uitkomst, indien wij rekening houden met de variabiliteit in de betreffende coëfficiënten. Hiertoe rekenen wij de variantie van B uit³:

$$\text{var. } B \approx f^2(1-a)^2(\bar{b}^2 \text{var. } n + \bar{n}^2 \text{var. } b + \text{var. } d - \bar{d}^2 \text{var. } n - \bar{n}^2 \text{var. } d)$$

$$\text{st. dev. } B = \sqrt{\text{var. } B} = 49 \times 10^{-4}$$

Hieruit volgt met 95% betrouwbaarheid: $0,542 < B < 0,562$. De maximale afwijking ten opzichte van $B = 0,552$ bedraagt dan slechts 2%.

De *Miljoenennota 1970* geeft als raming vpb f. 2.825 mln. Dit leidt tot een raming van de in Nederland behaalde winst van ca. f. 6.200 mln. De totale belastingopbrengst uit hoofde van de NV-winst zal dan bedragen $0,552 \times f. 6.200 \text{ mln.} = f. 3.420 \text{ mln.}$ met een maximale afwijking van ca. f. 70 mln.

2. Berekening van de totale belastingopbrengst bij een gesplitst tarief

In tegenstelling tot de gemaakte veronderstelling in de Nadere Memorie van Antwoord⁴ gaan wij in het model uit van de gedachte dat de uitdelingspolitiek na de invoering van dit systeem geen verandering zal ondergaan. Dit betekent dat de voordelen van een vermindering van de vpb ook voor een deel in het bedrijf zullen achterblijven⁵. Uitgegaan wordt van de door Zijlstra/Van de Berge voorgestelde verlichting van 15 punten over de uitgekeerde winst, het 46-31%-tarief. Het model luidt:

* (1) in „ESB” van 25 maart jl., blz. 321—325.

¹ B. Schendstok, in „de Naamloze Vennootschap”, mei 1962.

² CBS: „Inkomensverdeling 1962 en vermogensverdeling 1963”, gerelateerd aan de marginale percentages genoemd door J. H. Christiaanse in „Eerherstel voor de inkomstenbelasting”, blz. 52.

³ Hierbij is gebruik gemaakt van de benadering voor een variantie van een produkt: $\text{var. } xy = \bar{x}^2 \text{var. } y + \bar{y}^2 \text{var. } x$, waarbij \bar{x} en \bar{y} de gemiddelde waarden voorstellen.

Een schatting voor de variantie van b , n en d kan worden verkregen door $(W/6)^2$ te berekenen, waarbij $W =$ wijde van het interval.

Wij krijgen dan voor $\text{var. } b \approx (0,1/6)^2 = 27,778 \times 10^{-8}$

$\text{var. } n \approx (0,2/6)^2 = 111,111 \times 10^{-8}$

$\text{var. } d \approx (0,05/6)^2 = 6,944 \times 10^{-8}$

⁴ Zitting 1968-69, 6000, nr. 22, blz. 7.

⁵ Evenzo B. Schendstok, a.w.

$$B = \frac{a-ef}{1-ef} W + \{bn + d(l-n)\} f(l - \frac{a-ef}{1-ef}) W + C$$

Hierbij wordt $e = 0,15$, overige coëfficiënten als sub I.

$$B = \frac{0,46 - 0,15 \times 3/7}{1 - 0,15 \times 3/7} + 0,171(1 - \frac{0,46 - 0,15 \times 3/7}{1 - 0,15 \times 3/7})$$

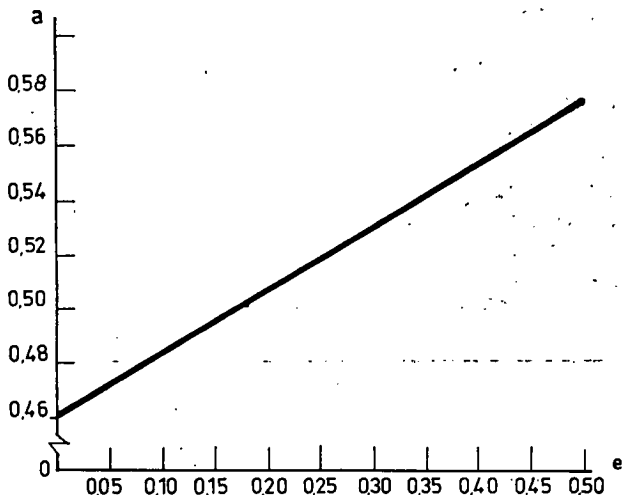
$$= 0,423 + 0,098 = 0,521$$

Confrontatie met het huidige systeem leidt tot de conclusie dat de verlaging van de totale opbrengst vrijwel geheel voor rekening komt van de lagere vpb-opbrengst. De stijging in de ib-opbrengst is gering. De totale belastingopbrengst bedraagt volgens bovenstaande uitkomst: $0,521 \times f. 6.200 \text{ mln.} = f. 3.230 \text{ mln.}$

De verlaging van de totale opbrengst als gevolg van de invoering van dit systeem van het gesplitst tarief zal ca. f. 190 mln. bedragen. In de NMvA wordt op basis van een 45-30%-tarief een derving voor de schatkist geraamd van f. 175 à f. 200 mln. Hierbij wordt nog vermeld dat het vpb-tarief (of beter gezegd de vpb-tarieven) met 3 à 4 punten dient te worden verhoogd om een gelijkblijvende opbrengst voor de schatkist te verkrijgen ⁶.

Uit het bovengenoemde model kan op eenvoudige wijze de relatie tussen a en e worden bepaald bij een gelijkblijvende totale belastingopbrengst (i.c. $B = 0,552$). Deze relatie luidt: $a = 0,232 e + 0,46$ ⁷ (zie grafiek I). Bij $e = 0,15$ geldt, dat $a = 0,495$. Het vpb-tarief dient dan met 3,5 punt te worden verhoogd.

$$I. a = 0,232 e + 0,46$$

3. Berekening van de totale belastingopbrengst bij het belastingkrediet

De totale belastingdruk kan volgens het model worden weergegeven als:

$$B = aW + \{[b(l+k) - k]n + d(l-n)\} f(l-a)W + C$$

Bij dit systeem is het belastingvoordeel voor de aandeelhouders niet afhankelijk van de uitdelingspolitiek van de NV. Het belastingvoordeel wordt — buiten de NV om — aan de aandeelhouders doorgegeven in de vorm van een vermindering van de ib. Door Vondeling/Hoefnagels werd voorgesteld een belastingkrediet van 16 punten, met andere woorden $k = 0,16$. Indien de overige coëfficiënten als sub I zijn, wordt de volgende totaalopbrengst verkregen:

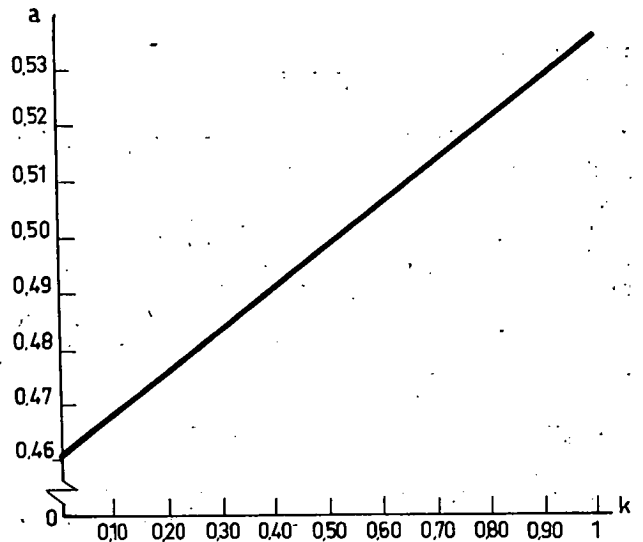
$$B = 0,46 + \{[0,55 \times 1,16 - 0,16] 0,6 + 0,17 \times 0,4\} \times \frac{3/7 \times 0,54}{3/7 \times 0,54}$$

$$= 0,46 + 0,082 = 0,542 \text{ of } 0,542 \times f. 6.200 \text{ mln.} = f. 3.360 \text{ mln.}$$

Duidelijk blijkt hoe gering de invloed is van dit kredietpercentage op de belastingontvangsten. De daling van de totale belastingopbrengst bedraagt hier slechts ca. f. 60 mln. Bij een gegeven belastingontvangst van $B = 0,552$ kan de relatie tussen k en a worden bepaald. Deze luidt:

$$a = \frac{0,381 + 0,116 k}{0,829 + 0,116 k} \text{ of gelineariseerd } a = 0,46 + 0,0756 k$$

$$II. a = 0,0756 k + 0,46$$

Uit grafiek II blijkt, dat een belastingkrediet van 16 punten leidt tot een verhoging van het vpb-tarief met slechts 1 punt. Indien het vpb-tarief zou worden verhoogd met 3,5 punt (zoals dit het geval moet zijn bij het gesplitst tarief met een écart van 15 punten) dan kan het belastingkrediet worden verhoogd tot niet minder dan 50 punten.

4. Berekening van de totale belastingopbrengst bij het primair dividend

Zoals reeds eerder werd gesteld stuit de toepassing van het systeem van primair dividend op de moeilijkheid betreffende het relevant geachte vermogen. Voor de berekeningen zullen wij uitgaan van de gedachte dat het primair dividend wordt berekend over het gestorte kapitaal (dus inclusief agio). Op grond van gegevens betreffende winst en kapitaal van NV's, gepubliceerd door het CBS ⁸ blijkt de verhouding W/V ongeveer 1/3 te bedragen. Het model van de totale belastingopbrengst luidt:

$$B = a(W - pV) + [bn + d(l-n)] f[pV + (l-a)(W - pV)] + C$$

⁶ Zitting 1968-69, 6000, nr. 22, blz. 7.

⁷ Deze relatie kan nog eenvoudiger worden bepaald door te stellen, dat $\frac{a-3/7e}{1-3/7e}$, het vpb-tarief na invoering, gelijk moet

zijn aan 0,46, het vpb-tarief vóór invoering.

⁸ „Statistiek der grotere naamloze vennootschappen”, 1960 t/m 1964.

Bij een primair dividend van $5\frac{1}{2}\%$, $V = 3$ en de overige coëfficiënten als sub 1, wordt de totale belastingopbrengst:

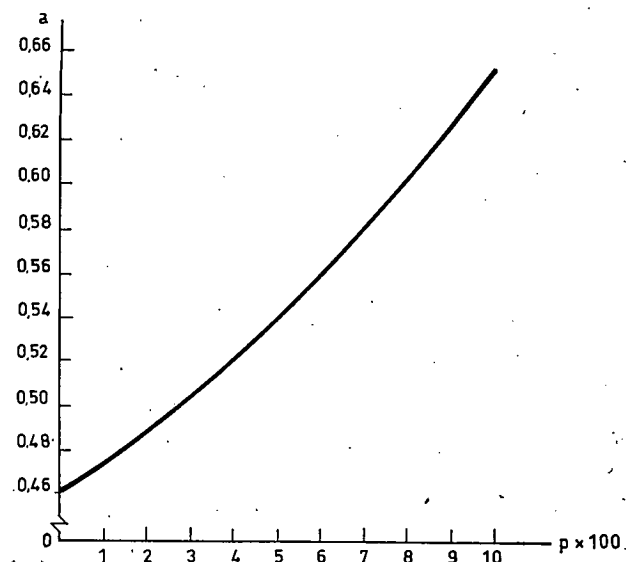
$$B = 0,46(1 - 3 \times 0,055) + 0,171 [3 \times 0,055 + 0,54 \times (1 - 3 \times 0,055)] \\ = 0,384 + 0,105 = 0,489 \text{ of } 0,489 \times f. 6.200 \text{ mln.} = f. 3.030 \text{ mln.}$$

Dit betekent een sterke daling van de belastingopbrengst; een primair dividend van $5\frac{1}{2}\%$ leidt tot een daling van de totale opbrengst met niet minder dan 12% of f. 390 mln. Hierbij is uitgegaan van de veronderstelling, dat de uitdelingspolitiek van de NV's na het invoeren van het primair dividend geen verandering ondergaat, d.w.z. van de winst na belasting wordt eenzelfde *gedeelte* (3/7) uitgekeerd. Deze winst na belasting bedraagt $pV + (1 - a)(W - pV)$.

Indien men echter aanneemt, dat de belastingreductie als gevolg van de aftrek van het primair dividend in haar geheel aan aandeelhouders wordt doorgegeven, dan zijn de budgettaire consequenties aanzienlijk geringer. De uitkering bedraagt dan $pV + f(1-a)(W-pV)$ in plaats van $f[pV + (1-a)(W-pV)]$ en daalt de belastingopbrengst van 0,552 tot 0,527 of met ca. f. 150 mln.⁹. Het verschil tussen beide uitkomsten wordt veroorzaakt door het feit, dat bij een gelijke uitdelingspolitiek een groot gedeelte van de belastingreductie ten gunste komt van het bedrijf, nl. $pV(1-f)$, zodat aanzienlijk minder via de *ib/div.bel.* terugvloeit naar de fiscus.

Dat het belastingvoordeel bij een primair dividend geheel ten goede komt aan de aandeelhouders lijkt ons niet realistisch. Formeel is er geen verplichting tot het uitdelen van dit belastingvoordeel. Veeleer zal men geneigd zijn de winst na belasting (dus inclusief het primair dividend) als uitgangspunt voor de winstverdeling te beschouwen. In ons model zijn wij ervan uitgegaan dat de *winstverdeling* geen grote verandering zal ondergaan. Men verkeert door de grote verschillen in belastingoffer naar gelang het standpunt dat men inneemt, in een moeilijk te taxeren situatie bij overgang naar het systeem van primair dividend, nog afgezien van de moeilijkheden met betrekking tot het begrip (gestort) kapitaal.

$$\text{III. } a = \frac{0,381}{0,829 - 2,487 p}$$

Pasen 1970:

kouwe drukte

TROS:

een kwestie van Prioriteiten

Cambodja:

prins Norodom Chinahoe

EMS sluit circus theater:

eerst nog een benefietvoorstelling voor Zwolsman?

Krantekop: „Prins ontmoet Keizer“:

MVV-Ajax is toch al gespeeld?

(ongecorrigeerd)

Aan de hand van ons model zullen wij bij gelijke belastingopbrengst de relatie weergeven tussen p en a . Deze luidt:

$$a = \frac{0,381}{0,829 - 2,487 p}$$

Uit grafiek III blijkt dat, bij een primair dividend van $5\frac{1}{2}\%$, a een waarde heeft van 0,55. De *vpb* dient dus met 10 punten te worden verhoogd.

Tenslotte dient nog enige aandacht besteed te worden aan de onnauwkeurigheid van de waarde V , die op 3 is gesteld. Aangenomen moet wel worden dat V ligt in het interval 2,5 — 3,5. Op grond van deze onnauwkeurigheid kan de maximale afwijking van de belastingontvangst van de berekende f. 3.030 mln. op f. 45 mln. worden gesteld.¹⁰

Resumé

	Gediff. tarief reductie 15 pt.	Bel. krediet	Prim. div. 54%
<i>A. budgettaire offers</i> (in f. mln.)			
NMvA (gewijzigde uitdelingspolitiek)	175-200	niet berekend	125-150
Onze berekening (ongewijzigde uitdelingspolitiek)	190	60	390

B. vpb-tarief bij budgettair neutrale invoering (in %)

NMvA	49-50%	niet berekend	49%
Onze berekening	49,5%	47%	55%

J. C. K. W. Bartel
D. van der Hoeven

⁹ Vgl. NMvA, blz. 7, waar een belastingoffer van f. 125 à f. 150 mln. wordt vermeld bij een primair dividend van $5\frac{1}{2}\%$, indien het belastingvoordeel geheel aan de aandeelhouders ten goede komt.

¹⁰ Uit het model kan worden afgeleid dat $B = -210 \times 10^{-4} V + 5523 \times 10^{-4} \text{ gl.}$ Hieruit volgt, dat $\text{st. dev. } B = 210 \times 10^{-4}$, $\text{st. dev. } V = 35 \times 10^{-4}$ waarbij $\text{st. dev. } V \approx 1/6$. Het interval voor B wordt dan $0,482 < B < 0,496$.

(slot van blz. 348)

als minpost bij zijn (her)berekening van het nationaal produkt in aanmerking moet nemen, maar het méér-uitzicht dat genoemde weg op een fraai landschap biedt als een positieve bijdrage aan het nationaal produkt dient aan te merken.

Waar de economische wetenschap de mens bestudeert in zijn streven de kloof tussen wat hij wil⁴ en wat hij kan beleven te dichten, kan men vanuit de mens — gebrekkig beschreven door de consumententheorie — vanuit de schaarse goederen en diensten of vanuit beide redeneren. Is het niet zo dat zolang de economische theorie de mens met al zijn nukken en grillen, zijn gewenning, zijn jaloezie enz. niet geheel omvat, er ruimte blijft voor méér dan één belevingsbegrip? Moet de grens gelegd worden langs duinen en trottoirs? Wordt de beleving van het totale pakket van alle voorstelbare en (nog) niet voorstelbare goederen en diensten niet beïnvloed door een alternatieve inzet en aanwending van produktiefactoren? Met een alternatieve inzet van produktiefactoren is bedoeld, dat niet uitgegaan wordt van een bepaald deelnemingspercentage, een bepaalde arbeidstijd (tezamen — ceteris paribus — het arbeidspotentieel vormend) en een bepaalde investeringsquote. Vrije tijd is volgens deze gedachtengang een consumptie„goed” als elk ander schaars goed of schaarse dienst, waarvan de beleving als consumptie aangemerkt wordt.

Worden er — bij wijze van voorbeeld — meer produktiefactoren aangewend ten behoeve van de activiteiten van de NVSH, de „pornografiecontroledienst”, de gezinsadviesbureaus, de politieke partijen, de in ondernemingen geïncorporeerde personeels- en sociale diensten, dan beïnvloedt genoemde alternatieve aanwending de totaalbeleving. Waarom moet de beleving van genoemde (meer)-activiteiten, die gedeeltelijk al in het nationaal produkt zijn opgenomen, terwijl het resterende deel zich voor opneming daarin leent, onder het economische taboebegrip „geluk” blijven vallen?

Het verschil in beleving van de hierboven omschreven activiteiten, hetgeen neerkomt op een gedifferentieerde uitwerking op met name het huwelijksgeluk, het (on)-behagen in de maatschappij en de arbeids sfeer, kunnen toch net zo goed onder het begrip consumentensurplus begrepen worden als het verschil tussen produktiewaarde en beleving van kleding.

Wellicht is het nu duidelijk geworden waarom ik voor een dergelijk heterogeen samengesteld milieubegrip in de inleiding van het hierboven geciteerde artikel het wat algemene en vage woord „omstandigheden” heb gebruikt.

A. C. van Wickeren

⁴ De woorden *welvaart* en *welzijn* worden hier met opzet vermeden.

Ingezonden

Het Plan-Hartog

Toen Prof. Dr. F. Hartog in het januari-nummer (1964) van *De Economist* een fundamentele aanval ondernam op het landbouwbeleid, aarzelde hij of hij daardoor blijk zou geven van moed dan wel van naïviteit. Hierop is collega Horring toen uitvoerig ingegaan. Het is niet mijn taak hierop nu nog commentaar te geven en ook onthoud ik mij van een uitspraak of deze tweekamp door Groningen dan wel door Wageningen werd gewonnen. Ik beperk mij tot het memoreren van de verzuchting van de aanvaller: „Wat moet iemand doen die in handen van een Wageningse professor is gevallen? Heeft hij nog overlevingskansen?”

Ik ben ervan overtuigd dat het publiek bij een dergelijke voorstelling voor de aanvaller behoort te applaudisseren; het landbouwbeleid zit hopeeloos in de knoop. Juist daarom heb ik grote sympathie voor professor Hartog, die in *ESB* van 11 februari 1970 opnieuw met een even concrete als positieve suggestie voor de dag komt. Ongetwijfeld is hier sprake van een ongewone dosis maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef. Of het „plan-Hartog” van moed dan wel van naïviteit getuigt, laat ik graag aan de lezer ter beoordeling over. Helaas is mijn mening dat ook hier het bekende gezegde geldt „Men telle d'uitslag niet, maar reekene het doel alleen”.

De motivering van het „plan-Hartog” is zwak. Niet alleen omdat ter verklaring van de overproduktie aan melk meer betekenis moet worden toegekend aan de technologische „revolutie” dan aan de relatieve rentabiliteit van de melkveehouderij en de gevoerde landbouwpolitiek. Dat de marktform waaronder de melkveehouder produceert de voornaamste oorzaak van de overproduktie van melk zou zijn wil er bij mij nog minder in. Zeker, Hartog noemt ook de technologische revolutie als de eerste oor-

zaak, maar zijn betoog is verder gebaseerd op de marktform, die geheel in tegenstelling zou zijn tot die van de industrie, waar de mogelijkheid zou bestaan van een soepele aanpassing van het aanbod aan de vraag via de kartelvorming, die de industrie zou kenmerken. Het komt mij voor dat de door Hartog gemaakte vergelijking ongemotiveerd moet worden genoemd.

Mijn tweede bezwaar tegen de argumentering van het „plan-Hartog” is dat hij meent dat „de prijzen vanzelf opgevoerd (zouden) worden doordat het aanbod voor de producenten in gunstiger verhouding tot de vraag (zou) komen te staan”. . . . „Als we de produktie beperken behoeven we niet tevens de prijzen van de aanbieders hoog te houden, want dat geschiedt dan vanzelf”. Ik ga ervan uit dat het Hartog bekend is dat veel gecondenseerde melk, volle melkpoeder, Nederlandse en andere kaas, benevens boter worden geëxporteerd naar buiten-Europese afzetgebieden. Dientengevolge zou een beperking van de melkproduktie dan ook niet automatisch in een hoger prijspeil voor de melk- en zuivelprodukten resulteren, maar zou „alleen maar” een besparing worden verkregen op de kosten van het uit de markt nemen van

een deel van de geproduceerde melk. Slechts indien van een autarkische situatie sprake zou zijn, zou een vrijwel automatische, zij het ook niet evenredige, verhoging van het prijspeil kunnen worden verwacht.

Hartog propageert, neem ik aan, een vergunningstelsel voor de melkproductie in Europa. Hij zal geen voorstander ervan zijn dat het totaalcontingent per land wordt vastgesteld, zoals helaas wél m.b.t. de suikerproductie is gedaan. In elk geval betekent een vergunningstelsel dat geen melkveehouder officieel meer melk zou mogen verkopen dan hem is toegestaan. Dit veronderstelt uiteraard een centraal instituut, waar het contingent van elke ingeschrevene vastligt. Het veronderstelt óók een effectief controle-apparaat. En een vergunningstelsel veronderstelt tenslotte een zodanige soepelheid dat rekening wordt gehouden met aspirant-producenten, die geen verleden hebben. Kortom, een Europees vergunningstelsel voor een zo sterk gedecentraliseerde bedrijvigheid als de melkveehouderij lijkt mij volstrekt onuitvoerbaar.

Hartog gaat ervan uit dat een vergunningstelsel de concentratie van de melkproductie meer zal stimuleren dan zonder deze maatregel het geval blijkt. Op grond waarvan verwacht Hartog deze concentratie? Ook nu bestaat de mogelijkheid voor „konkurrenzfähige” melkveehouders hun bedrijven uit te breiden ten koste van hun collega's die niet kunnen concurreren. Maar van een concentratieproces blijkt weinig. Zeker, een melkveehouder zal in het geval van een vergunningstelsel de mogelijkheid hebben zijn productie uit te breiden ten koste van kleinere producenten elders. Als hij meer melkvee gaat houden zal hij toch de beschikking over meer landbouwgrond moeten hebben? Tenzij Hartog ervan uitgaat dat de additionele productie ten gevolge van de bijgekochte vergunningen op de basis van aangekocht krachtvoer zou geschieden. Maar juist in dat geval zou het paard achter de wagen worden gespannen.

Hartogs suggestie lijkt mij te weinig doordacht. En overbodig! Want zou zich ook niet de gewenste productiebeperking voltrekken in geval de melkveehouderij over het algemeen minder lonend zou zijn? Kortom, welke voordelen ziet Hartog in zijn plan boven de meest voor de hand liggende oplossing? Zou men de nadelige gevolgen t.a.v. de inkomenspositie van de melkveehouders willen compenseren, dan zouden eerder de suggesties aanbeveling

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU W. STEMMER & ZN N.V.

Lieven de Keystr. 77, tel. (010) 20 06 86, Rotterdam-14 vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Hilversum, Maastricht, Renkum, Rheden, Rotterdam en Veldhoven.

Wij leveren ook

NOTULEN VAN DIRECTIE- EN AANDEELHOUDERSVERGADERINGEN

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

(I.M.)

verdiene van hen, die hebben gemeend hun bezwaren en wensen in de bijlage neer te leggen, waarmee *ESB* van 11 februari jl. de betrokken organisaties is tegemoetgetreden.

Prof. Dr. H. J. Frietema

Naschrift

Collega Frietema weet niet of mijn artikel werd ingegeven door moed of door verantwoordelijkheidsbesef. Laat ik het dan maar zeggen. Het werd ingegeven door wanhoop.

Daartoe kan ik het beste aanknopen bij het eind van het betoog van mijn opponent. Hij vraagt daar wat voor voordelen mijn plan heeft boven de meest voor de hand liggende oplossing. Het antwoord is: geen. Maar die meest voor de hand liggende oplossing is juist geblokkeerd door het optreden van de boeren als pressiegroep. Sanering langs de weg van het plan-Mansholt lukt vermoedelijk ook niet omdat dit veel te veel geld kost. Dus kom ik tot het enige wat nog nooit is geprobeerd: productievergunningen.

Is dat nu echt zo gek als Frietema denkt? Nemen we het punt van de marktform. Die staat volgens mij spontane kartelvorming in de weg wegens het grote aantal relatief kleine marktpartijen. Frietema ziet dit blijkaar anders, maar hij motiveert het niet. Ik kan wat dit betreft dus niet anders doen dan nogmaals op het typische verschil tussen landbouw en industrie wijzen. Ik begrijp niet goed hoe men dit verschil kan ontkennen.

Mijn opponent schuift mij ook in de schoenen dat ik de marktform centraal heb gesteld. Dit is niet het geval. Ik heb alleen verder over dit aspect uitge-

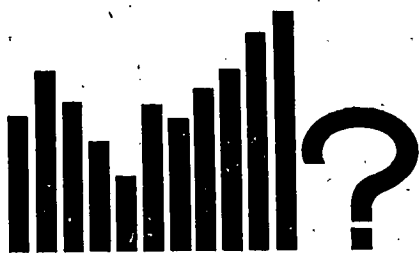
weid, omdat we hier naar mijn mening het enige punt hebben waarop nog iets kan worden gedaan, nu andere — en misschien ook meer voor de hand liggende — oplossingen zijn geblokkeerd.

Dan is er de kwestie van de buitenlandse afzet. Die valt, voor zover zij niet lonend is, bij uitvoering van mijn plan vanzelf weg. De overheid past tekorten namelijk niet meer bij. De lonende export zal en kan natuurlijk rustig blijven bestaan. Alleen de binnenlandse leveringen moeten dus worden gecontingenteerd. Daar consumptiemelk een afzonderlijk en herkenbaar product is, lijkt mij dit niet onmogelijk. Een vergunningstelsel per boer is niet ingewikkelder dan een subsidiestelsel per boer. Het laatste is eer nog gecompliceerder, omdat ook het verlies op uitgevoerde produkten moet worden berekend en gerestitueerd. Dat is bij mijn stelsel niet nodig.

Concentratie van de productie bij de meest efficiënte boeren kan worden bereikt door het handelbaar stellen van de vergunningen. Natuurlijk zal verhandeling van een vergunning met zich mee moeten brengen overdracht van de productiefactoren, waarop die productie berust. Ook dat is iets wat bij ieder saneringsplan zal moeten gebeuren. Alleen gaat het in mijn geval betrekkelijk geruisloos en zonder dat het de belastingbetaler geld kost.

En een aflopende inkomenssubsidie los van de prijzen, zoals in de Bijlage van het nummer van *ESB* van 11 februari wordt bepleit, een voorstel waarbij Frietema zich aansluit? Prachtig, als dit zou gelukken. Maar ik ben bang dat het behoort tot de niet-haalbare kaarten. Vandaar dat ik deze nieuwe kaart in het spel heb gebracht.

Prof. Dr. F. Hartog

Prognotities

Technische ontwikkeling en beroepsstructuur

De invloed van de technische ontwikkeling op de onderlinge verhoudingen tussen verschillende beroepen en op de inhoud van die beroepen is een vraagstuk, waarvoor altijd veel belangstelling heeft bestaan. Het is ook een onderwerp dat soms hevige emoties oproept. Er heeft altijd angst bestaan voor de mogelijkheid, dat machines een belangrijk deel van de geschoolde arbeid zouden kunnen nemen, met als gevolg dat er weinig interessante, baantjes zouden overblijven. Deze angst wordt o.a. sterk gestimuleerd door uitspraken van sommige auteurs, die computers een zeer hoge intelligentie toeschrijven. Daartegenover staat de mening dat de ontwikkeling van de techniek steeds hogere eisen stelt aan de beroepsbevolking, waardoor er weinig ongeschoolde baantjes overblijven. Bij deze categorie meningen treft men wel de uitspraak aan dat computers in wezen domme apparaten zijn, waar niet meer kan uitkomen dan men er in stopt.

Dergelijke meningen berusten soms op één of enkele waarnemingen en vaak op fantasie. Futurologen, die geloven in creatieve fantasie bij het benaderen van de toekomst, hebben vaak verwarring veroorzaakt bij goedgelovige medeburgers. Dit is een nare zaak, want dat veroorzaakt onnodige onrust. En onrust kan vervelende fysieke en psychische gevolgen hebben.

De meningen die wel degelijk op waarnemingen berusten, spreken elkaar echter ook tegen en veroorzaken dus ook een gevoel van onzekerheid. Hoe is dit nu verklaarbaar? Het is niet moeilijk om een verklaring te vinden voor de vaak sterk contrasterende waarnemingen. Bijna alle waarnemingen berusten op micro-studies, waarbij de gevolgen van de technische ontwikkeling binnen een beperkt kader worden waargenomen. Het zijn de verschillen in uitgangspunten en waarnemingskader die

de verschillende conclusies kunnen verklaren.

Allereerst kunnen er verschillende ontwikkelingen optreden bij verschillende processen en in verschillende stadia van een proces. Er zijn processen die steeds gecompliceerder worden en er zijn er die steeds eenvoudiger worden aangepakt, naarmate men dieper in de problemen doordringt. Bovendien is het van groot belang of men alleen de gevolgen bestudeert voor één bepaalde functie of dat men de gevolgen voor een gehele afdeling met een bepaalde taak beziet.

Technische wijzigingen gaan immers meestal samen met een andere werkindeling, kortom een andere organisatie binnen de afdeling. Men kan de gevolgen nog verder bestuderen door bij de verschuivingen tussen directe en indirecte arbeid met name het onderhoudspersoneel bij de studie te betrekken. Dit laatste is zeker van enige betekenis, als men de toeneming van de hoeveelheid indirecte arbeid beziet. In de laatste tijd tot stand gekomen uitbreiding van de Shell-raffinaderij in Pernis werkt slechts een gering aantal mensen in het productieproces zelf. De grootte van de onderhoudsploegen, die via contractors worden aangetrokken, is echter een veelvoud van de primaire bezetting.

Nog verder gaat men als men ook de behoefte aan gekwalificeerd personeel in de investeringsgoederenindustrie beziet. Het is een bekend feit, dat enkele zeer *kapitaalintensieve* investeringen, zoals elektriciteits- en telefooncentrales, zeer *arbeidsintensieve* projecten zijn wat hun bouw zelf betreft. Voor de beoordeling van het netto effect is het daarom van belang dat men de „vorgetane Arbeit” in de beschouwing betreft. De betekenis van de gecreëerde werkgelegenheid in de investeringsgoederenindustrie wordt o.m. duidelijk geïllustreerd door de sterke groei van de computerindustrie.

Uit dit alles volgt dat men alleen conclusies mag trekken op grond van een integrale benadering. Dergelijke studies zijn echter nauwelijks verricht.

Bij de beoordeling van de gevolgen van de technische ontwikkeling komt nog het probleem dat de ontwikkeling van de vraag vaak verward wordt met de ontwikkelingen in het aanbod van arbeid. Gezien de autonome stijging van het onderwijsniveau van de beroepsbevolking moet het feitelijke onderwijsniveau van de meeste functies wel stijgen, maar dat heeft niets met de werkelijke behoeften te maken.

Gezien de vele vragen op dit gebied is

het prijzenswaardig dat de Internationale Arbeidsorganisatie in Genève kort geleden een onderzoek heeft laten verrichten naar de problemen op personeelsgebied die rijzen wanneer een fabriek die geavanceerde technieken gebruikt, besluit om zich ergens te vestigen¹. Het onderzoek betrof vestigingen van diverse grootte en in diverse bedrijfstakken in zeven Europese landen. De bedoeling van de studie is om de stelling te verifiëren, dat gebrek aan voldoende gekwalificeerd personeel ernstige consequenties kan hebben voor de nieuwe vestiging. Dit kan immers tot vertragingen leiden bij het in gebruik nemen van de nieuwe installaties. In deze studie heeft men uiteraard nagegaan wat voor feitelijke veranderingen er in de scholingseisen optreden als gevolg van de introductie van nieuwe technieken. Bovendien wordt er een goed overzicht in gegeven van de bestaande literatuur op dit gebied.

In dit literatuuroverzicht wordt met name ingegaan op de veranderingen in de inhoud van de functies, het niveau van de functies en het ontstaan van nieuwe functies. Wat dit laatste betreft, de conclusie is dat totaal nieuwe functies niet vaak voorkomen. Veel frequenter zijn veranderingen in het niveau van de functies en in de beslissingsbevoegdheid. In de literatuur treft men de opvatting aan, dat automatisering geschoolde arbeid reduceert tot geofende arbeid op een lager niveau. Tevens worden er echter hogere eisen gesteld op het leidinggevende niveau.

Een van de conclusies is ook dat de functies complexer worden, waardoor het moeilijk wordt om de eisen nauwkeurig vast te stellen. Dit heeft gevolgen voor de selectiemethoden. In West-Europa wordt hierbij steeds meer gebruik gemaakt van nieuwe selectiemethoden, die in Oost-Europa nog maar nauwelijks bestaan. Speciaal wanneer er geen opleiding bestaat voor een bepaalde functie, wordt het belangrijk om na te gaan of de sollicitanten geschikt zijn om de vereiste kennis te verwerven. Wanneer er geen selectie op dit punt in het onderwijs plaatsvindt, omdat er geen opleiding voor is, wordt de betekenis van diverse testmethoden groter.

Overigens worden in enkele bedrijfstakken, waar snelle technische ontwikkelingen plaatsvinden, geen duidelijk omschreven functie-eisen vastgelegd, omdat men in staat moet zijn zich

¹ CIRF monograph nr. 3: „Employment and training in new factories”.

aan nieuwe ontwikkelingen aan te passen.

Uit het rapport komt duidelijk het grote belang naar voren dat men aan personeelsplanning hecht. Als alles goed gepland is, zijn de geschoolde werknemers aanwezig wanneer de nieuwe fabriek wordt opgeleverd. Dit houdt in dat men van tevoren de nodige opleidingen en cursussen heeft moeten organiseren.

Uit het onderzoek blijkt dat de noodzakelijk geachte opleidingsperiode varieerde tussen 3 à 4 weken en 3 jaar of meer en dat er voor bepaalde sleutelfuncties naast een formele technische opleiding 8 tot 10 jaar praktijkervaring vereist is. Deze laatste eis houdt in, dat men vaak gebruik maakt van gekwalificeerd personeel uit reeds bestaande vestigingen van de onderneming of dat men personeel van andere ondernemingen wegkoopt.

Dit vormt dan ook een verklaring voor de conclusie van het rapport, dat de vestiging van nieuwe fabrieken geen bijzondere problemen heeft opgeleverd voor de werving van gekwalificeerd personeel. Als de vereiste kennis niet direct aanwezig is, zijn er altijd wel werknemers beschikbaar die met wat bijscholing in staat zijn om het werk te verrichten. In feite wordt daarmee roofofbouw gepleegd op het bestaande reservoir van reeds werkzame arbeidskrachten. Hierdoor kan het evenwicht tussen vraag en aanbod, als het er al is, worden verstoord of de onevenwichtigheid nog verder worden vergroot.

Uit het onderzoek blijkt eveneens, dat de introductie van nieuwe technieken geen uitgesproken ingrijpende gevolgen had voor het niveau van de functies, zoals in de literatuur wel geveesd wordt. Weliswaar bleek inderdaad dat op het middelste niveau het aantal functies afnam waar tegenover een zekere uitbreiding op lager niveau en op hoger niveau stond, maar de omvang van deze verschuivingen bleef beperkt. Bovendien meent men te kunnen constateren, dat de niveaoverschillen tussen geschoolde en semi-geschoolde functies op zichzelf kleiner worden. Wellicht dat hier de autonome verhoging van het onderwijsniveau van de beroepsbevolking een rol speelt.

Concluderend mag worden gesteld dat er nog geen duidelijke aanwijzingen zijn, dat er zich belangrijke wijzigingen in de personeelsbehoefte op diverse niveaus zullen voltrekken. Wel verandert de inhoud van de functies uiteraard.

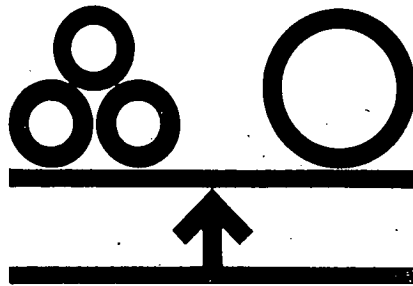
Het is jammer dat in deze studie niet

verder is ingegaan op de studies van James Bright², die de gevolgen van de technische ontwikkeling heeft geanalyseerd door een aantal fasen in de technische ontwikkeling te onderscheiden. Hij kwam hierbij tot de conclusie dat er in de eerste stadia van mechanisering een stijging van het vereiste niveau plaatsvindt, terwijl bij verdere mechanisatie cq. automatisering weer een daling in de scholingseisen optreedt. Weliswaar heeft de studie van James Bright slechts betrekking op de direct bij de produktie betrokken werknemers maar zijn benadering zou kunnen worden uitgebreid tot andere beroepsgroepen.

In ieder geval is met deze studie, hoe verhelderend ze ook is, het laatste woord nog niet gezegd. Het is te hopen, dat er meer studies op dit gebied zullen plaatsvinden, waaruit een integraal beeld van de toekomstige ontwikkeling van diverse beroepen kan komen. Zonder dergelijke studies kan niet verwacht worden, dat het onderwijs zich ooit aan de eisen van de tijd kan aanpassen.

Drs. P. Ressenaar

² J. R. Bright: *Does automation raise skill requirements?*, in „*Harvard Business Review*”, juli-aug. 1958.

Geld- en kapitaalmarkt

Is het geldaanbod wel zo belangrijk?

Amerikaanse monetaire economen hebben zeer recent voor Nederland bekend¹ dat elke nieuw gecreëerde char-tale of girale gulden leidt tot een toename van het nationale inkomen met zes gulden. Deze toename komt in het lopende en de daarop volgende vijf kwartalen tot stand.

Dit resultaat voor Nederland wordt mede als argument gebruikt in een vrij

felle discussie in de Verenigde Staten over de relatieve effectiviteit van budget- en monetaire politiek. Onder monetaire politiek wordt verstaan een geldhoeveelheidspolitiek; onder budgetpolitiek het veranderen van de relatie tussen overheidsuitgaven en belastingen. Aanhangers van de monetaire politiek menen dat monetaire invloeden een groter, sneller en beter voorspelbaar effect hebben op de economische activiteit dan invloeden van de budgetpolitiek. De argumenten die de monetaire economen aanvoeren zijn geput uit econometrisch onderzoek. Althans uit onderzoek dat daarvoor moet doorgaan. Op grond van enig rekenwerk menen de monetariërs te mogen concluderen, dat de balans in hun voordeel doorslaat.

Voor Nederland lijkt het resultaat indrukwekkend: een monetaire multiplier van 6. Indien De Nederlandsche Bank een toename van de primaire geldhoeveelheid met 1 gulden toelaat, dan stijgt het nationale inkomen in de loop van een aantal kwartalen met 6 gulden. Voor Duitsland is het effect nog groter en sneller: na de creatie van 1 DM stijgt het nationale inkomen in het lopende en de daarop volgende drie kwartalen met bijna 9 DM. Japan moet het doen met een kleiner effect, dat echter zeer snel tot stand komt. Na de creatie van 1 Yen neemt het nationale inkomen in het lopende en de daarop volgende twee kwartalen met 2,7 Yen toe. In de Verenigde Staten is het uiteindelijke effect van de creatie van \$ 1 na het lopende en de volgende vier kwartalen een stijging van het nationale inkomen met \$ 5,4.

De stijging van het nationale inkomen na een monetaire impuls kan reëel of nominaal zijn. Zolang er nog ongebruikte produktiecapaciteit aanwezig is, zal de expansie reëel zijn.

¹ M. W. Keran: *Monetary and fiscal influences on economic activity: the foreign experience*, in „*Bulletin Federal Reserve Bank of St. Louis*”, februari 1970. Zie ook van dezelfde auteur: *Monetary and fiscal influences on economic activity: the historical evidence*, in „*Bulletin Federal Reserve Bank of St. Louis*”, november 1969; L. C. Andersen en J. L. Jordan: *Monetary and fiscal actions: a test of their relative importance in economic stabilization*, in „*Bulletin Federal Reserve Bank of St. Louis*”, november 1968.

Naarmate dit minder het geval is stijgen de prijzen en heeft de toename van het nationale inkomen een meer nominaal karakter. Vandaar dat de aanhangers van de monetaire zienswijze de monetaire politiek zeer belangrijk vinden. Een te grote geldcreatie zal in bepaalde gevallen onvermijdelijk tot inflatie leiden. Een te geringe geldcreatie tot recessie. Dit laatste komt doordat eerst de produktie reageert en daarna pas het prijsniveau.

Volgens dezelfde monetariërs is het effect van een budgetpolitiek volledig tegengesteld aan die van de monetaire politiek. Een toename van de overheidsbestedingen heeft óf helemaal geen effect óf na een aantal kwartalen een negatief effect op de economische activiteit. Zo meent men bijvoorbeeld voor Canada te hebben gevonden dat elke \$ 1 toename van de overheidsuitgaven na zes kwartalen leidt tot een daling van \$ 1,45 van het nationale inkomen.

Deze bevindingen lijken grote vooruitzichten te openen voor de monetaire politiek als beleidsinstrument. Helaas zijn de onderzoeken dusdanig gebrekkig opgezet, dat de resultaten geen noemenswaardige betekenis hebben. Met name is het punt van de richting van de causaliteit en de interdependenties uit het oog verloren.

Dit laatste is wel begrijpelijk. Als monetariërs wordt gevraagd welk overbrengingsmechanisme een monetaire impuls doorgeeft naar het nationale inkomen, blijven zij veelal het antwoord schuldig. Zelfs hun grote voorman — Milton Friedman — weet het antwoord niet precies. Met opzet, zoals hij toegeeft, laat hij het overbrengingsmechanisme in het duister. Friedman spreekt in vage termen over aanpassingen in de financiële sfeer in antwoord op een monetaire impuls, die uiteindelijk de goederen- en dienstensfeer beïnvloeden. Hij laat de details aan een ieders fantasie over.

In een simultaan vergelijkingenstelsel — zoals bijvoorbeeld het model van het Centraal Planbureau — kunnen de interdependenties tussen financiële sfeer en reële sfeer worden weergegeven. Maar het is de specificatie van deze interdependenties waarbij de monetaire economen op een gebrek aan inzicht stuiten. Daarom hebben monetariërs het werken met grote structuurmodellen zoveel mogelijk vermeden. Zolang nog weinig bekend is van het overbrengingsmechanisme, loopt men bij een structuurmodel het risico dat bij een onjuiste of onvolledige speci-

ficatie van de transmissiekanalen ook de betekenis van een monetaire impuls voor de omvang van het nationale inkomen verkeerd kan worden geschat.

Om deze reden is voor een andere benaderingswijze gekozen, namelijk enkelvoudige en multiële regressies en correlatierekening, zonder gebruik te maken van een structuurmodel. Deze techniek heeft het voordeel dat ongeacht de veronderstelde transmissiekanalen de som van directe en indirecte effecten van een monetaire impuls op het nationale inkomen kan worden geschat. Daartegenover staan echter zulke grote nadelen, dat de resultaten nietszeggend worden.

Voor Nederland heeft men een enkelvoudige regressie gebruikt. Het doel was de mate van afhankelijkheid van het nationale inkomen van een onafhankelijke variabele — het geldaanbod — vast te stellen. Men vond een coëfficiënt voor het geldaanbod van 6,02 en een correlatiecoëfficiënt $R^2 = 0,33$. De correlatiecoëfficiënt is gegeven het aantal waarnemingen niet onbevredigend. Maar wat zegt dit nu eigenlijk? Heel weinig. De gebruikte techniek is niet in staat de richting van de causaliteit te bevestigen. Het enige dat met zekerheid op grond van de correlatiecoëfficiënt kan worden gesteld is dat het nationale inkomen en de geldhoeveelheid in een tijd een zeker samengaan vertonen. Maar het is niet eens zonder meer zeker, dat er ook sprake is van een samenhang, laat staan dat de richting van de causaliteit vaststaat. De betreffende monetariërs geven de voorkeur aan de interpretatie dat 33% van de mutaties in het nationale inkomen kan worden verklaard uit mutaties in het geldaanbod. Met evenveel recht kan echter op grond van de gevonden correlatiecoëfficiënt worden beweerd dat 33% van de mutaties in het geldaanbod kan worden verklaard uit mutaties in de economische activiteit. Met andere woorden: het gevonden resultaat past zowel op de hypothese dat het geldaanbod voor een groot gedeelte de economische activiteit bepaalt, als op de hypothese dat de economische activiteit voor een groot deel de omvang van de geldvoorraad bepaalt. Ten aanzien van de richting van de causaliteit zijn wij niets wijzer geworden. En dat is toch wel van belang in een discussie over de effectiviteit van de monetaire politiek. Door in een statistisch onderzoek a priori éénrichtingsverkeer aan te nemen — van geldaanbod naar nationaal inkomen —

wordt de betekenis van het geldaanbod vermoedelijk schromelijk overschat.

Soortgelijke bezwaren gelden voor de resultaten van een multiële regressie. Deze techniek had ten doel de relatieve afhankelijkheid te bepalen van het nationale inkomen ten opzichte van de budgetpolitiek en monetaire politiek. Wegens het ontbreken van een variabele voor de budgetpolitiek heeft men dit onderzoek niet op Nederland toegepast. Wel op andere landen. Men heeft echter over het hoofd gezien dat monetaire en budgetpolitiek veelal in dezelfde richting tenderen. In de betekenis dat een expansief werkend begrotingstekort gepaard gaat met een expansief werkende ruim-geldpolitiek en omgekeerd. Dan is het statistisch heel moeilijk te bepalen of een mutatie in het nationale inkomen nu het gevolg is van de budgetpolitiek of van de monetaire politiek. Verzuimd is na te gaan in welke mate het samengaan van monetaire en budgetpolitiek de resultaten van de multiële regressie heeft vertekend. Daardoor zijn onderzoeken die de monetaire politiek als effectiever aanwijzen niet zonder meer betrouwbaar te noemen.

Überhaupt is het gehele statistische onderzoek dat tot nu toe is verricht ten aanzien van de effectiviteit van de monetaire politiek toch wel erg slordig te noemen. Veel te slordig om maar te overwegen daarop een beleid te baseren.

Dr. C. K. F. Nieuwenburg

Au
courant

Gedrag bij fusies

Enkele gerucht makende overnemingen en fusies van de laatste weken tonen aan dat NKV-voorzitter Mertens er destijds met zijn opmerkingen over de tweehonderd personen, die in feite de macht over het economisch leven in ons land uitoefenen, niet zo ver naast is geweest. De gang van zaken rond het overnemingsbod van Philips op de Nederlandsche Kabelfabrieken geeft de critici van het heersende sociaal-economische stelsel stof in overvloed.

De vertoning die in de openbaarheid

is opgevoerd was ook uitermate geschikt om op de achtergrond manipulerende machten te vermoeden. De vakbeweging heeft nu één mikpunt gevonden voor haar kritiek, de heer De Pous, die commissaris is bij beide vennootschappen en die als voorzitter van de Sociaal-Economische Raad toch beter had moeten weten hoe fusio-nerende ondernemingen zich hebben te gedragen.

De katholieke metaalbedrijfsbond St. Eloy gaat het verst. Zij noemt de rol van Drs. de Pous schokkend. „Hij heeft naar buiten de indruk gewekt een dubbelrol op slechte wijze te hebben gespeeld, waarbij hij de fusiecode van de SER naast zich neer heeft gelegd”, zo schrijft zij in haar blad.

Ook de voorzitter van de metaalbedrijfsbond NVV, de heer Marius Zondervan, heeft er geen doekjes om gewonden. „Directie en werknemers van de Kabelfabrieken zijn op een doodgewone ordinaire manier door de raad van commissarissen verkocht”, heeft hij in een vergadering van de bondsraad gezegd.

Dezelfde Drs. de Pous heeft in een op 20 maart gehouden openbare vergadering van de SER gezegd er geen bezwaar tegen te hebben op nog kortere termijn dan binnen een maand, zoals uit de vergadering was voorgesteld, over te gaan tot toepassing van de fusiegedragsregels die de raad unaniem heeft opgesteld.

Of de aanval op Drs. de Pous nu terecht is of niet, een feit is, dat hij als voorzitter van de SER in een dubbelzinnige positie kan komen te verkeren in gevallen waarin de onafhankelijkheid en neutraliteit van zijn voorzitterschap in conflict komen met zijn zakelijke belangen.

Drs. de Pous is een van de „tweehonderd van Mertens”. Juist die combinatie van het voorzitterschap van de SER en een aantal belangrijke commissariaten stempelt hem tot één van de sleutelfiguren in het lijnenspel van de economische-machtsverhoudingen in ons land.

Ik voel mij niet geroepen de integriteit van Drs. de Pous in het geding te brengen. Het gaat niet om zijn persoon, maar om het systeem waarin hij een belangrijke functie vervult.

In dit systeem staat het de beschikkers over de feitelijke macht in de ondernemingen nog steeds vrij fusies aan te gaan, bedrijven over te nemen, af te stoten of te sluiten, zonder verplicht te kunnen worden daarvoor verantwoording af te leggen tegenover de werknemers of de gemeenschap.

Langs institutionele weg worden pogingen gedaan om iets af te dingen op de onbeperkte beschikkingsmacht over mensen en vermogens.

De SER heeft met zijn advies voor een fusiecode een waarborg willen scheppen, dat bij de overweging van een fusie de nodige aandacht wordt besteed aan de belangen van de werknemers. Met zoveel woorden zegt de raad in zijn advies, dat het overleg met vakorganisaties in een vroegtijdig stadium moet plaatsvinden, nog voor de beslissing over het al dan niet doorgaan van de fusie is genomen.

Het SER-advies beperkt zich voorlopig tot een vrijwillige regeling. Een dergelijke regeling, zo zegt de raad, zal slechts effectief kunnen zijn als over de inhoud en de wijze van toepassing een grote mate van overeenstemming bestaat.

In de raad was deze overeenstemming wel te vinden. De vertegenwoordigers van de werkgeversorganisaties zal het mede daarom gemakkelijk zijn gevallen met de gedragsregels in te stemmen, omdat deze, voor zover ze de werknemers aangaan, uitsluitend betrekking hebben op de sociale gevolgen van een fusie, nadat in beginsel tot fusie is besloten.

Drs. S. C. Bakkenist, lid van de raad van bestuur van AKZO en vicevoorzitter van het Verbond van Nederlandse Ondernemingen, kon deze week in een persconferentie het verwijt van de vakbonden, dat ook de AKZO zich weinig van de fusiegedragsregels zou hebben aangetrokken toen zij besloot haar vleeswarenfabrieken aan Unilever over te doen, gemakkelijk afwimpelen. Hij kon er zich op beroepen dat de overneming de werkgelegenheid niet in gevaar brengt. De regel dat de vakbonden tijdig moeten worden ingelicht is niet geschonden. „Je kunt pas mededelingen doen als de besprekingen zo ver gevorderd zijn dat de zaken niet meer zo gemakkelijk kunnen afspringen”, zo betoogde hij.

De formulering van de gedragsregels laat de ondernemers nog alle ruimte om zelf het moment te bepalen waarop zij de vakorganisaties en de ondernemingsraad zullen inlichten. De snelheid en slagvaardigheid waarmee het bedrijfsleven zo graag besluiten neemt worden er niet door belemmerd.

Er worden de laatste tijd in steeds meer collectieve arbeidsovereenkomsten bepalingen opgenomen die al inspelen op de fusiecode van de SER en de wettelijke voorschriften inzake ondernemingsraden. Een dergelijke bepaling komt voor in de CAO's voor de haven-

bedrijven in Amsterdam en in Rotterdam.

Daar sommige sociale conflicten net als vliegtuigrampen de neiging vertonen in clusters op te treden, kan het nauwelijks als een toevallige coincidentie worden beschouwd dat Pakhoed met het besluit het havenbedrijf Presto en haar veemactiviteiten aan de Rijnkade te Rotterdam af te stoten in botsing kwam met de vakbonden.

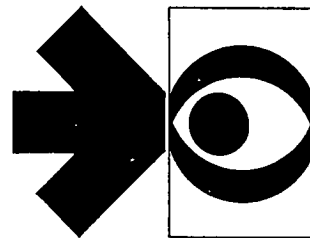
De bonden verwijten Pakhoed contractbreuk en stellen de vraag of overeenkomsten met een werkgeversorganisatie, waaraan individuele ondernemingen zich kunnen onttrekken, wel waarde hebben, als ze niet duidelijk verankerd zijn in wettelijke kaders en door middel van sancties zijn af te dwingen.

De opeenhoping van conflicten naar aanleiding van fusies en reorganisaties toont aan dat de hiermee samenhangende sociale problematiek het stadium van de vuurproef in de harde praktijk is ingegaan.

De rechtszaal of de bedrijfskantine kunnen dan de plaatsen worden waar de interpretatie van gedragsregels wordt uitgevochten.

A. F. van Zweeden

Magazien

Nordek

Nu het lente is geworden, doen wij in deze aflevering van Magazien als vele vogels: wij trekken naar het Noorden. Daar zijn volgens *Euomarkt-Nieuws* van maart 1970 plotseling spectaculaire vorderingen gemaakt met het oprichten van een organisatie voor Noordse economische samenwerking (Nordek), omvattende Noorwegen, Zweden, Finland, Denemarken en IJsland. De bedoeling is, in twee etappen een douane-unie te vormen. De eerste etappe (van 1 januari 1972 tot 1 januari 1974) beoogt afbraak van de intra-rechten met 50% en een gedeeltelijke toenadering van de

buitentarieven tot een gemeenschappelijk buitentarief dat ongeveer het gemiddelde vormt van de huidige rechten der deelnemende landen. Voor een aantal produkten zijn evenwel uitzonderingen gemaakt en speciale regelingen getroffen, o.a. ten behoeve van de Deense boeren en de Noorse visserij. De tweede etappe is op verdergaande integratie gericht.

De vraag rijst, welke toekomst voor de Noordse samenwerking is weggelegd als Noorwegen en Denemarken overeenkomstig hun verzoek worden toegelaten tot de EEG. *Euromarkt-Nieuws* meent, dat het in dat geval onvermijdelijk is dat de douane-unie uit elkaar valt, tenzij deze in haar geheel zou toetreden tot de EEG. Daar Finland echter, gezien zijn politieke verplichtingen t.o.v. de Sowjet-Unie, geen enkele band met de EEG kan overwegen en ook Zweden een volledig lidmaatschap niet in overeenstemming kan brengen met zijn traditionele neutraliteitspolitiek, zijn sommigen, volgens genoemd blad, dan ook van mening dat de tweede etappe slechts werkelijkheid zou worden, indien de onderhandelingen over toetreding tot de EEG zouden mislukken of niet zouden doorgaan.

Ook *De Werkgever* (van 19 maart jl.), het orgaan van het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond, is van mening dat het, bij de huidige inhoud van de Nordek, niet mogelijk is tegelijk lid te zijn van de Nordek en van de EEG. De Noren en de Denen zullen daarom volgens *De Werkgever* straks moeten kiezen uit drie mogelijkheden:

- EEG-lid worden en uit de Nordek treden;
- Nordek-lid blijven, maar dan geen lid worden van de EEG, waartoe Engeland — en dat beïnvloedt de keus — wel gaat behoren;
- Zweden overhalen zijn neutraliteitspositie op te geven.

Het blad vervolgt dan: „De Zweden mikken er misschien op dat hun deelname aan de EEG wegens hun industriële potentie zo van waarde wordt geacht dat zij wel via een bijzonder akkoord, zullen worden toegelaten, sterk gesteund door hun belangrijke Nordek-handelspartners. Het kan echter heel goed zijn dat in de EEG de positie van Zweden heel anders wordt geschat. Zweden kan het zich niet veroorloven economisch in een geïsoleerde positie te komen. Om dat te ontlopen zullen zij

alle consequenties van het EEG-lidmaatschap moeten aanvaarden. Als dat gebeurt, heeft ook de Nordek een toekomstkans, maar dan waarschijnlijk zonder Finland, ook al schijnt het heel voorzichtig naar de EEG te lonken”.

Het Duitse weekblad *Der Volkswirt* (van 13 maart 1970) is eveneens van mening dat het met de Nordek is gedaan, zodra het Noorwegen en Denemarken gelukt in de EEG te komen. En deze landen houden het volgens dit blad liever op de EEG dan op de Nordek, omdat zij bevreesd zijn voor de economische macht van Zweden binnen de Nordek: „Angesichts der geballten Schwedenkraft stehen Englands EFTA-Partner Dänemark und Norwegen nur mit einem Fuss in der Nordek; der andere hält die EWG-Tür offen”. Zo ziet ook *Nieuw Europa* van maart 1970 in de Nordek geen substituut voor de EEG, maar eerder een tussenoplossing. „Zodra het groene licht in Brussel aanflitst voor onderhandelingen valt de bodem er uit”, voorspelt het maandblad van de Europese Beweging in Nederland. De constructie van de Nordek doet dit blad daardoor enigszins denken aan vijf studenten die besluiten samen in een huis te gaan wonen, maar voor de inrichting ervan niet al te veel omhaal zullen maken, omdat zij weten dat hun wegen waarschijnlijk spoedig weer uiteen zullen gaan wegens huwelijk van enkele van hen.

IJsland

Zoals reeds opgemerkt, is IJsland een der Nordek-partners. Sinds 1 maart 1970 is dit grote eiland — even groot als Denemarken, Nederland en België bij elkaar — ook lid van de Europese Vrijhandelsassociatie. Deze associatie omvat dus thans acht landen, t.w. Groot-Brittannië, Noorwegen, Zweden, Denemarken, Portugal, Zwitserland, Oostenrijk en IJsland. De toetreding van IJsland tot de EFTA was voor het *EFTA Bulletin* (van maart 1970) uiteraad aanleiding speciale aandacht aan dit nieuwe lid te schenken. Het blad beoordeelt in zijn openingsartikel IJslands aansluiting vanzelfsprekend positief, zowel voor de EFTA in het algemeen als voor IJsland in het bijzonder (toenemende buitenlandse handel, grotere toevloed van buitenlands kapitaal, ontwikkeling van nieuwe middelen van bestaan).

Op dit welkomstartikel volgt een „Statement” van Gylfi Th. Gislason, IJslands Minister van Handel, en een — ook uit toeristisch oogpunt —

boeiend en leerzaam „Portrait of Iceland”, geschreven door Jonas Kristjansson, redacteur van het dagblad *Visir*, te Reykjavik. Uit dit artikel zijn de volgende wetenswaardigheden geïstilleerd:

— IJslands contrasterende karakteristieken zijn vuur en ijs (ca. 200 vulkanen, 800 heetwaterbronnen en grote gletsjers). IJsland is een dor eiland met weinig bossen en uitgestrekte eenzame hooglanden; het heeft een oceaanklimaat: veel regen en wind, koele zomers, maar geen zeer strenge winters (invloed van de Golfstroom).

— IJsland, dat sinds 1944 een onafhankelijke republiek is en 's werelds oudste parlement bezit, telt slechts 200.000 inwoners. Hun voornaamste middelen van bestaan zijn: industrie (40% der werkende bevolking), landbouw en visserij (samen 15%), buitenlandse handel, luchtvaart, toerisme. Vooral de IJslandse visserij is bekend om haar produktiviteit. De belangrijkste vissoorten die worden gevangen, zijn: kabeljauw (export in bevroren vorm, voornamelijk naar de Verenigde Staten) en haring (export in gezouten vorm naar Europa).

— De levensstandaard van IJsland was drie jaar geleden gelijk aan die in andere Noordeparten landen, maar ligt daar thans beneden vanwege de slechte gang van zaken in de visserij in de jaren 1967 en 1968 (de IJslandse kroon devalueerde toen tweemaal). De IJslanders hopen nu dat het lidmaatschap van de EFTA ertoe zal bijdragen deze achterstand in te halen. Evenals in de andere Noordeparten landen wordt ook in IJsland veel aandacht besteed aan het welzijn van de individu. Zo is meer dan een derde der overheidsuitgaven bestemd voor sociale verzekeringen. Kortom, ook van de IJslander kan worden gezegd, dat hij wordt verzorgd „from the cradle to the grave”.

Schotland

Van onze tocht naar het Noorden keren wij terug via Schotland. Wij willen namelijk nog even attenderen op een „survey” dat *The Economist* aan no. 6600 (van 21-27 februari jl.) toevoegde onder de titel „Scotland: a sense of change”. Niet alleen wat de omvang betreft (17 artikelen, totaal 48 bladzijden), maar ook qua inhoud mag deze publikatie er zijn. De ruimte ontbreekt hier om dit laatste aan te tonen. Met een proevertje, bestaande uit de eerste drie alinea's van het eerste artikel, moeten wij volstaan:

„The truth about Scotland is that it is

very like England: or rather, England is the country it resembles most. And that is the trouble. The resemblance is a matter of humiliation for many Scots, and of pride for many others. These are the Scots who actually want to make something of Scotland, either as a modern nation on its own or as a modern province of Britain. They are the people who are now changing Scotland, even while they quarrel between themselves.

The remaining Scots, possibly a majority, are neither very humiliated nor very proud. They know they are superior to the English, but also poorer. That is what Scotland is about. They do not mind jogging along a little behind England in many ways, provided enough money comes in to save them having to change very much. Over the years they have got quite clever at it.

This silent majority is responsible for most of the avoidable things that are wrong about Scotland today. While it is in charge Scotland will always have slightly lower earnings, slightly higher unemployment, much higher development subsidies and much higher emigration than England. It will always have cheaper, nastier and more council houses than England, and always more slums. It will always assert a greater participation in religion and always have more drunks".

Dit is journalistiek van de bovenste plank. Wie *The Economist* kent, zal echter niet anders hebben verwacht.

d.W.

Mededelingen

Economistendag 1970

In samenwerking met zusterverenigingen van andere economische faculteiten organiseert de Vereniging van Afgestudeerden der Nederlandse Economische Hogeschool de Nederlandse Economistendag 1970.

Deze zal op vrijdag 22 mei a.s. in de — op 19 mei officieel te openen — Nederlandse Economische Hogeschool (Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam) plaatsvinden. De aanvang is om 9.30 uur 's ochtends. Onderwerp van deze dag luidt *De multinationale onderneming*.

Op deze dag zullen inleidingen worden gehouden door:

Drs. J. H. van Ommen (Unilever): „De multinationale onderneming in de geïndustrialiseerde wereld”;
Dr. J. C. Ramaer (Philips): „De

multinationale onderneming in de derde wereld”;

Drs. J. Kasteel (Shell): „De multinationale onderneming en haar financiering”.

Voorts zal een forumdiscussie plaatsvinden o.l.v. Ir. L. E. J. Brouwer, president-directeur Koninklijke/Shell groep. Nadere inlichtingen bij het secretariaat: Ringdijk 446, Slikkerveer, tel. (01804) 34 45.

A. G. O. Smit: *Vakverenigingen en antitrustrecht. Twee Amerikaanse beleidslijnen.* Æ. E. Kluwer, Deventer z.j., 283 blz., f. 32,50.

Dit, vorig jaar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht verdedigde, juridische proefschrift gaat over enige relaties die kunnen ontstaan tussen twee doelstellingen van nationaal beleid in de Verenigde Staten: de bevordering van vrij en vreedzaam collectief arbeids-overleg tussen vakverenigingen en ondernemers enerzijds, en de bevordering van vrije concurrentie anderzijds. De ene beleidslijn streeft ernaar een concurrerende economie te handhaven. De andere zoekt handhaving van het recht van de werknemers tot onderlinge aaneensluiting teneinde hun arbeids-

voorwaarden d.m.v. collectieve onderhandelingen te verbeteren. In hoeverre doet de ene beleidslijn aan de andere afbreuk? Die vraag tracht deze studie te beantwoorden. De behandeling van het vraagstuk van de betrekkingen tussen vakverenigingen en antitrustrecht in de Verenigde Staten vindt plaats in vier delen:

1. De Amerikaanse vakbeweging in verleden en heden. Een veranderlijke afweging van arbeidsbelang en handelsbelang.
2. Het Amerikaanse antitrustrecht.
3. Een meer gedetailleerde behandeling van de toepasselijkheid van antitrustrecht op vakverenigingen.
4. Casuïstiek van vakverenigingsbeleid en antitrustrecht. Een doorlopende reeks.

Dr. A. Heertje: *De kern van de economie, deel II.* Met medewerking van Drs. R. Schöndorff. H. E. Stenfert Kroese, Leiden 1969, 162 blz., f. 14,50.

Ook in dit tweede deeltje van Heertjes bekende en veel gebruikte studieboek economie voor het M.O. ligt het accent meer op het *begrijpen* dan op het *beschrijven*, niet al te veel kennis dus van het institutionele aspect. Hoofdstukken over achtereenvolgens: De deductieve methode — Modellen — Variaties op het Keynesiaanse model — Produktietheorie — Groeitheorie — Vraagfuncties en kostenfuncties — Volkomen concurrentie — Monopolie — Oligopolie — Micro-economische beslissingsmodellen — Macro-economische beslissingsmodellen.

DE WEGWIJZER VOOR DE BELEGGER

Het laatste nummer van de „Philips Koerier” bespreekt de nieuwste druk van de Wegwijzer en besluit zijn recensie met de volgende alinea:

„Dr. F. L. G. Slooff's „WEGWIJZER VOOR DE BELEGGER” is voor al degenen die willen beleggen, maar voor wie het gehele terrein van financiën en economie volkomen vreemd is, een overzichtelijke en gemakkelijk geschreven handleiding. Men behoeft nog niet eens belegger te zijn om blij te zijn met dit boekje, dat wegwijst maakt in veel van wat nu nog abacadabra is.”

PRIJS f 8,50

Verkrijgbaar bij de boekhandel of bij de uitgever H. A. M. Roelants, Schiedam.

De Centrale Raiffeisen-Bank verenigt in zich 641 Raiffeisenbanken met circa 1700 vestigingen. De Raiffeisenorganisatie, met een balanstotaal van f 9,5 miljard, behoort tot de grootste Nederlandse bankinstellingen.

De Centrale Raiffeisen-Bank vraagt ten behoeve van haar snel groeiend bedrijf

jonge economen en juristen

Na een grondige oriëntatie in verschillende afdelingen van de Centrale Raiffeisen-Bank en zo mogelijk bij Raiffeisenbanken in den lande, zal in overleg met betrokkenen plaatsing volgen in een functie in een van de afdelingen van de Centrale Raiffeisen-Bank, waarbij organisatie-

vermogen, contactuele vaardigheid en leidinggevende capaciteiten van meer doorslaggevende aard zijn dan de specifiek economische en met name juridische kennis.

In deze functie wordt men betrokken bij de taken van de Centrale Raiffeisen-Bank, die naast de uitoefening van het eigen bankbedrijf ook het adviseren en controleren van de plaatselijke Raiffeisenbanken omvat, alsmede het geven van richtlijnen voor het algemene beleid van de Raiffeisenorganisatie.

Schriftelijke sollicitaties dienen te worden gericht aan de afdeling Personeelszaken van de Coöperatieve Centrale Raiffeisen-Bank, St. Jacobsstraat 30, Utrecht.

CENTRALE RAIFFEISEN-BANK

P.204

OGEM N.V.

ECONOOM

Tot de OGEM-Groep behoort een groot aantal ondernemingen, gevestigd in Nederland, West-Duitsland en Latijns-Amerika. In Nederland bewegen de activiteiten van de tot de Groep behorende werkmaatschappijen zich op het gebied van installatie, fabricage en handel.

De toekomstige expansie van de Groep vraagt om jonge academisch gevormde medewerkers, die na verloop van enige jaren in belangrijke leidinggevende en/of organisatorische functies kunnen worden benoemd.

Voor een jong bedrijfseconoom bestaat de mogelijkheid een carrière via de economische afdeling van de Groep op te bouwen. Door job-rotation zal hij volledig worden voorbereid op toekomstige leidinggevende en/of organisatorische taken. Hij wordt tevens opgenomen in het bij de Groep bestaande management development-programma, waarbij zijn basis door interne en externe cursussen verder zal worden verbreed.

Belangstellenden worden verzocht schriftelijk contact op te nemen met de Centrale Personeelsdienst van de OGEM N.V., Mathenesserlaan 321, Rotterdam-3003. Telefoonnummer 010-251080, toestel 231.